

VARIA

XXIII

**Zborník abstraktov z XXIII. kolokvia mladých jazykovedcov
(Modra-Harmónia 20. – 22. 11. 2013)**

Editori
Katarína Gajdošová
Peter Gregorík

Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
2020

Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Recenzentky

doc. PhDr. Eva Tibenská, CSc.
doc. PhDr. Jana Skladaná, CSc.

Editori

Mgr. Katarína Gajdošová, Ph.D.
Mgr. Peter Gregorík, Ph.D.

Technický redaktor

Mgr. Vladimír Radik

Organizačný výbor konferencie

Mgr. Peter Gregorík, Ph.D., Mgr. Zdenka Kumorová, Ph.D.,
PhDr. Janka Píšová, Ph.D., Mgr. Viera Luptáková, Ph.D.

Vydavateľ

Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV
Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

© 2020

ISBN 978-80-971690-6-0

Obsah

Kristína Bobeková: Význam a symbolika farieb v paremiológii	5
Simona Čalovková: Jazyková krajina	7
Zuzana Děngeová: Tvoření nových pojmenování formantem <i>-stvo/-ctvo</i> v současné češtině	10
Peter Gregorík: Niektoré problematické javy pri vymedzení dvojčlenných viet	11
Ivana Gregorová: Mesto ako metafora v optike filozofických textov (princípy typológie)	12
Barbora Hanzová: Slovtvorné procesy v právni a administratívne právni terminológii staročeského Beliala	13
Kateřina Heřmanská: <i>Zeleniti, zeleněti, zelenati se...</i> K vývoji deadjektívnych sloves odvodených od českých názvů barev	15
Anna Holečková: Jazyk v bilingválnej česko-slovenskej rodine	17
Alica Hurtová: Žena v nemeckých názvoch rastlín	18
Martina Jamborová: <i>List láci.</i> Jazyková charakteristika špecifické středověké písemnosti	19
Radka Jančiová: Titulky súčasnej dennej tlače cez pozitívny filter frazéologizmov	21
Marek Janosik-Bielski: Textologické problémy při vydávání starší české památky	22
Miroslav Kazík: Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede slobodných v Topoleckej	23
Markéta Klimešová: Slovtvorná štruktúra a význam vybraných barokných adverbii	25
Zdenka Kumorová: Kontúry teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry na Slovensku	26
Mária Magdolen: Obrazné pomenovania v terminológii masmediálnej komunikácie	27
Marta Malanowska-Statkiewicz: Nazwy nosicielei cechy fizycznych i behawioralnych w języku czeskim i polskim. Paradygmat słowotwórczy	28
Mária Matiová: Preferencia doslovných alebo metaforických významov ...	31
Aksana Mikalayenka: Předložková spojení s místním významem v češtině	34
Veronika Nováková: Posun příklonek ve větách s infinitivem	36
Nikoleta Olexová: Verbálne kolokácie	38
Zdeňka Opavská: K pojetí a zpracování multiverbálních spojení v připravovaném výkladovém slovníku současné češtiny	41

Veronika Perovská: K problematike transformovaných štruktúr vo <i>Valenčnom slovníku slovenských slovies na korpusovom základe</i> .	
Nominalizované participium.....	43
Patrik Petráš: Intonácia pripravených prejavov v televíznom a rozhlasovom spravodajstve	45
Janka Pišová: Problematika výučby slovenského jazyka a literatúry v školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín	46
Barbora Poledňáková: Středněčeská stejnočerná předložka a předpona ve slovesné vazbě	47
Markéta Pytlíková: Výkladové poznámky v nejstarším českém překladu Knih královských.....	49
Szilárd Sebók: Dynamika používania lingvistických termínov?	52
Andrea Svobodová: Překlad biblických veršů v tzv. kázáních dzikovských ve vztahu ke staročeským překladům bible	53
Klára Šatanová: Poznámky ke vzniku a dataci deminutivních přípon <i>-éček, -éčka, -éčko</i>	55
Veronika Štěpánová: Jak se vyslovuje Slovensko?	57
Dominika Tekeliová: František Šujanský – folklorista a jazykovedec	59
Andrej Timko: Franglais as a Sociolinguistic Phenomenon.....	60
Jasna Uhláriková: Vymedzovacie zámená v slovenských a srbských frazémach (delimitatíva a adverzatíva).....	62
Denisa Vagaská: Lexikografické spracovanie slangového slovníka. Heslové slovo.....	64
Roman Vojtechovský: Vyjadrovanie záporu v slovenskom posunkovom jazyku.....	65
Kateřina Voleková: K marginálním výkladům ve staročeské Bibli kladrubské	66
Alena Záborská: Z problematiky prekladu proprií v diele P. Pullmana <i>Jantárový d'alekohľad</i>	68
Jana Zdeňková: K překladovým ekvivalentům latinského perfekta a imperfekta v Bibli olomoucké a Bibli kladrubské	69
Renata Žiláková: Typický Čech v obraze prototypu zvířete ve vnímání obyvatel Zakarpatské oblasti Ukrajiny (verbalizovaná metafora typického Čecha)	70
Štěpán Šimek: Lexikální analýza a intertextovost. Na příkladu pramenů <i>Kroniky české Václava Hájka z Libočan</i>	73

Význam a symbolika farieb v paremiológii

Kristína Bobeková

Ústav etnológie, Slovenská akadémia vied, Bratislava

Interpretácia významu a symboliky farieb je subjektívnou záležitosťou. Vo všeobecnosti žiadne z možných významových interpretácií farieb v rôznych oblastiach neplatia všeobecne. Interpretácia sémantiky farieb môže byť vzhľadom na geografický a demografický vývin značne skreslená, taktiež vzhľadom na individuálne vnímanie textu. Výpovedná hodnota farieb je podmienená nielen demografickými a geografickými, ale aj dobovými rozdielmi. Práve tieto odlišnosti zohrávajú významnú úlohu pri interpretácii farieb. Už v staroveku poznali ľudia vplyv farieb na ľudskú psychiku, a práve preto sa niektoré farby považovali za magické. Ako príklad nám poslúži fakt, že už počas obdobia staroveku mŕtveho človeka potierali červenou farbou, pretože verili v magickú moc tejto farby, ktorá ho mala priviesť späť k životu. Zo súčasnosti máme zase iný príklad, a to v súvislosti s európsko-ázijským kontextom. Kým Európania považujú za farbu smútku čiernu, v japonskej kultúre je smútok vyjadrený farbou bielou. Ak ostaneme pri ázijskom kontexte, je pozoruhodné, že Číňania poukázali na súvislosti medzi chuťami a farbami. Výsledky ich výskumu poukazujú na skutočnosť, že ľudia obľubujúci modrú farbu si radi poriadne osolia jedlo; ľudia obľubujúci farbu červenú majú radi silné chute; ďalším faktom je, že ľudia, ktorí preferujú zelenú farbu, majú v obľube sladkosti a nakoniec ľudia obľubujúci fialovú uprednostňujú horké chute.

Komponent farby v paremiológii však nenesie v sebe zakaždým jednoznačnú významovú informáciu. Výpovedná hodnota farby je vždy podmienená kontextom, v ktorom je použitá. V ľudovej slovesnosti je farbám prikladaný význam na základe skúseností a situácií, resp. podobnosti s predmetmi a javmi, s ktorými sa bežne stretávame. Symbolika farieb nás sprevádza každodenne, pretože je do značnej miery závislá od kultúry, v ktorej žijeme. Každá zo širokého spektra farieb nám pripomína niečo z bežného, reálneho života. Na základe tejto skutočnosti dostávajú farby ďalší rozmer v podobe symbolov, ktorými sa stávajú. Použitím slovných spojení s komponentom farby môžeme zvýrazniť vlastné myšlienky, pomocou ktorých dokážeme ozvláštniť náš jazykový prejav. Občas sa môžu javiť významy farieb ako iracionálne, avšak majú svoje právoplatné opodstatnenie.

Pre náš výskum sme vybrali šesť farieb, ktoré sú jedným z komponentov paremiologických, ale aj neparemiologických útvarov. Je samozrejmé, že nie všetky paremiologické i neparemiologické útvary oplývajú komponentom farby vo svojej lexikálnej stavbe. Sémantika farieb v paremiológii je podmienená ich primárnym významom.

V našej koncepcii príspevku budeme pracovať s pojmami metaforické prirovnanie, frazéma a kolokácia. Metaforické prirovnanie sa vyznačuje asymetrickosťou vzťahu medzi doménami, ktoré sú navzájom prirovnávané. To znamená, že nie je možná výmena rolí témy a figúry. Hoci metaforické prirovnanie nepatrí k paremiologickým ustáleným výrazom, rozhodli sme sa ho zaradiť do koncepcie skúmaných útvarov. V príspevku budeme používať skrátený tvar prirovnanie. Impulzom na zaradenie metaforických prirovnaní do skúmanej vzorky je skutočnosť, že už aj A. P. Záturecký tak urobil pri zostavovaní paremiologickej zbierky prísloví *Slovenská prísloví, porekadla a úsloví* (1897). Pod frazémou rozumieme typ ustáleného spojenia, ktoré je špecifické a vyznačuje sa nielen obraznosťou, ale aj expresívnosťou svojho významu. Kolokácia, podobne ako frazéma, je ustálené alebo typické slovné spojenie. S termínom kolokácia pracujú lingvistky z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pri koncipovaní a editovaní kolokačných slovníkov.

Cieľom príspevku je analýza hĺbkovej roviny metaforických prirovnaní, určovanie významov a potvrdenie, príp. vyvrátenie stereotypov farieb. Pri určovaní významov s prihliadaním na kontextové okolie neostaneme len pri prirovnaniach, ale pozrieme sa aj na kontext vybraných frazém a kolokácií a ich sémantiku. Paremiologický materiál potrebný na náš výskum získame zo zbierky A. P. Zátureckého *Slovenské prísloví, porekadlá a úsloví* (1975) a pripravovaného kolokačného adjektívneho slovníka slovných spojení slovenského jazyka.

Pre každú z rozoberaných farieb vyberieme jedno prirovnanie, pri ktorom získame najväčšiu množinu významov. Ďalším kritériom výberu konkrétnych prirovnaní bude podmienka antropocentrickosti, teda aby sa viazali na človeka, príp. jeho charakterové vlastnosti a výzor. Pri analýze skúmaných prirovnaní budeme postupovať rovnakým kľúčom pri všetkých metaforických prirovnaniach s ohľadom na ich kontextové okolie. Zameriame sa na hĺbkovú rovinu prirovnaní, etnolingvistický význam a stereotypy farieb. Práve kontextové okolie bude bohatým zdrojom množiny významov, teda kontext použitia sa stane východiskom na určovanie etnolingvistického významu.

Ak hovoríme o farbách všeobecne, môžeme tvrdiť, že s ich pomocou je možné vyjadriť emócie, city, náladu či aktuálny stav duševného rozpoloženia človeka. Prostredníctvom komponentu farby nielen v paremiológii, ale aj v jazykovom prejave každého jednotlivca dokážeme jemne naznačiť, čo si skutočne myslíme; výstižne opísať výzor a vlastnosti človeka alebo korektne a citlivo pomenovať vzhľad predmetov.

LITERATÚRA

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské prísloví, porekadlá a úsloví. Bratislava: Tatran 1975. 760 s.

Jazyková krajina

Simona Čalovková

Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

V súčasnosti má angličtina viacero prívlastkov. Už sa nespája len s cudzím jazykom, ktorý sa povinne učíme v školách ako kedysi ruštinu. V našich myšliach, odborných článkoch, na konferenciách, ale i v rôznych sférach spoločenského života sa čoraz viac v súvislosti s angličtinou objavujú asociácie ako medzinárodný, globálny, kontaktný jazyk alebo angličtina ako lingua franca. Angličtina sa teda stáva súčasťou našich životov, a to či ide o medzinárodnú komunikáciu, vzdelávanie, biznis, cestovanie alebo turizmus. Dokonca by sa dalo povedať, že angličtina v rámci Európskej únie dominuje, a to i napriek tomu, že súperí napríklad s francúzštinou či nemčinou, ktoré sa snažia zachovať si svoju pozíciu a identitu.

V rôznych turistických oblastiach, príručkách, letákoch či v miestach historických a kultúrnych pamiatok sa objavujú nápisy, značky a informácie nielen v jazyku danej krajiny, ale samozrejme aj v iných. Nedá sa nevsimnúť si, že angličtina je takmer vždy prvý jazyk, do ktorého je informácia z pôvodného jazyka preložená. Plní tak isté funkcie a zaujíma svoje popredné postavenie medzi ostatnými jazykmi. Spomínané nápisy a značky v rôznych jazykoch v rámci jednej krajiny alebo istého regiónu vytvárajú teda istý koncept. Ten mnohí lingvisti označujú ako jazyková krajina. Ide o sociolingvistický termín, ktorý má niekoľko definícií, vo všeobecnosti však označuje spôsob vizuálneho prevedenia jazyka v multilingválnej spoločnosti.

Na účely kvantitatívneho výskumu a štúdia etnolingvistickej vitality francúzštiny v Quebecu, prvýkrát predstavili koncept jazykovej krajiny R. Landry a R. Bourhis v roku 1997. Týmto termínom označili všetky znaky, nápisy na obchodoch, budovách, názvy ulíc v danom území alebo regiónu. Okrem tejto spomínanej dvojice sa v príspevku venujeme i úplne prvým priekopníkom v tejto oblasti, za ktorých sa považujú A. Verdoot v Belgicku a J.-P. Corbeil v Quebecu. Tí nás upozornili na fakt, že pri vývoji tohto konceptu zohrali veľkú rolu jazykové konflikty medzi francúzskymi a flámskymi komunitami, ktoré vyústili do vytvorenia dvoch administratívne samostatných a monolingválnych regiónov. Tomuto konfliktu teda vďačíme za pôvod konceptu jazykovej krajiny.

K belgickému konceptu neskôr významne prispeli i ďalší jazykovi bádatelia, ktorým sa venujeme v našom príspevku, a to napríklad B. Spolsky a R. Cooper (1991), už spomínaná dvojica R. Landry a R. Bourhis (1997), E. Ben-Rafael a E. Shohamy (2006), J. Cenoz a D. Gorter (2006), J. Leeman a G. Modan (2009).

V každom prípade však všetky výskumy a úvahy v oblasti jazykovej krajiny predstavujú nový predmet štúdia, ktorý neustále priťahuje záujem mnohých

lingvistov. Tí sa snažia zodpovedať mnoho otázok, ktoré sa týkajú vymedzenia predmetu daného konceptu, vlastnosti a funkcie znakov, ich výpovednej hodnoty o multilingvalizme či kontakte medzi viacerými jazykmi. K ďalším zásadným krokom v spomínanej oblasti patrí snaha o určenie teoretického základu, keďže termín jazykovej krajiny má stále veľké množstvo asociácií, týkajúcich sa jazykovej situácie v danej krajine, multilingvalizmu, informácií obsiahnutých v jazykových znakoch v konkrétnej oblasti, vzťahov medzi jazykovou krajinou a sociolingvistickým kontextom, ktoré poskytujú informácie obsiahnuté v znakoch. V dôsledku tohto vzájomného pôsobenia jazykovej krajiny a sociolingvistického kontextu ľudia spracovávajú vizuálne informácie obsiahnuté v znakoch, čo zároveň ovplyvňuje nielen ich vnímanie statusu rôznych jazykov, ale aj ich lingvistické správanie.

Vo výskumoch jazykovej krajiny zohráva dôležitú úlohu geosemiotika a geosemiotická metóda, ktorá sa zaoberá skúmaním jazyka z hľadiska umiestnenia znakov v materiálnom svete. Tento predmet výskumov a záujmov vďaka za svoj rozmach predovšetkým publikáciám R. Scollona a S. W. Scollonovej (2003), ktorí sa zaoberali významom jazyka z hľadiska jeho konkrétneho umiestnenia v materiálnom svete, pričom definovali tri druhy znakov, a to ikona, symbol a index.

Okrem významnej úlohy semiotiky, geosemiotiky či geosemiotickej koncepcie R. Scollona a S. W. Scollonovej dávame v našom príspevku do popredia i ďalšie mená významných bádateľov v tejto oblasti, ako napríklad G. Kress (1996) a T. van Leeuwen (2005), ktorí sa tiež zaoberali umiestňovaním znakov v materiálnom svete a ich významom.

V závere nášho príspevku sme stručne načrtli tému týkajúcu sa dvoch základných funkcií lingvistickej krajiny, a to informačná a symbolická, ktoré vymedzili R. Landry a R. Bourhis a neskôr i E. Ben-Rafael a E. Shohamy. Podstata informačnej funkcie lingvistickej krajiny spočíva v tom, že slúži ako odlišovací alebo charakteristický znak daného geografického územia, obývaného danou jazykovou komunitou. Symbolická funkcia poukazuje na sociálnu identitu etnolingvistickej skupiny, status a hodnotu daného jazyka, ktorá sa zvyšuje prítomnosťou jazyka danej skupiny vo verejných znakoch. Obe funkcie svedčia o boji jazykových skupín o získanie jazykovej dominancie, vyššieho statusu, čím si zabezpečujú nielen jazykovú viditeľnosť, ale aj príležitosť ovplyvňovať štátny aparát, ktorý reguluje jazyk verejných znakov.

LITERATÚRA

- BEN-RAFAEL, Eliezer – SHOHAMY, Elana et al.: Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel. In: *International Journal of Multilingualism*. Volume III., Issue I, s. 7 – 30.
- CENOZ, Jasone – GORTER, Durk: Linguistic Landscape and Minority Languages. In: *International Journal of Multilingualism*. Volume III., Issue I, s. 67 – 80.

- LANDRY, Rodrique – BOURHIS, Richard: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 1997, 16, s. 23 – 49.
- SPOLSKY, Bernard – COOPER, Robert: *The Languages of Jerusalem*. Oxford: Oxford University Press, 1991. 184 s.

Tvoření nových pojmenování formantem *-stvo/-ctvo* v současné češtině

Zuzana Děngeová

Oddělení současné lexikologie a lexikografie, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

V příspěvku představíme nová pojmenování tvořená formantem *-stvo/-ctvo*, zaměříme se zejména na kategorii hromadných jmen a ukážeme, jakým způsobem se tento formant, o němž se v mluvnících a ve slovtvorných popisech zpravidla uvádí, že se jím nová slova již netvoří, uplatňuje v současné češtině.

Analýzovaný lexikální materiál, který jsme shromáždili excerpcí současné publicistiky, rozdělujeme do tří skupin – první skupinu nazýváme aktualizované historismy (např. *poddanstvo*, *kantorstvo*); další skupinu tvoří ustálená, běžně užívaná pojmenování na *-stvo/-ctvo*, která jsou aktualizovaná prefixací (např. *pseudopříbuzenstvo*, *europanstvo*, *neministerstvo*), příp. mají neobvyklou slovtvornou strukturu (např. *e-tvorstvo*, *financministerstvo*); třetí skupinu tvoří nová okazionálně tvořená pojmenování (např. *hráčstvo*, *intelektuálistvo*, *papalášstvo*, *botstvo*, *potvorstvo*, *sajrajtstvo*, *Putinstvo*). Za zvláště hodnou pozornosti považujeme skupinu nově vznikajících okazionálních lexémů, neboť právě tato skupina dokazuje, že slovtvorný prostředek, považovaný za neproduktivní (jak je konstatováno, mimo jiné, v Příruční mluvnici češtiny na s. 124: „Přes existující množství odvozenin je sufix v současném jazyce už neproduktivní.“), je produktivním formantem v okazionální slovtvorbě a tvoří se jím nové lexémy jako prostředky jazykové aktualizace. Takto vznikající pojmenování se neuzualizují, jedná se pouze o účinnější, kreativnější způsob vyjádření toho, co v jazyce lze vyjádřit jinou, neutrální formou.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) *Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny* (DF13P01OVV011).

LITERATURA

Příruční mluvnice češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – Z. Rusínová. Praha: Lidové noviny 1995. 800 s.

Niektoré problematické javy pri vymedzení dvojčlenných viet

Peter Gregorík

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Členitosť vety je kritérium, ktoré sa pri vetnej typológii v našej jazykovede traduje už dávno – konkrétne od čias Martina Hattalu, ktorý vo svojich prácach pri opise slovenskej vety ako prvý v našej lingvistike píše o špecifickom druhu viet, ktoré nazýva osobnými (1865, s. 187). Rozlišovanie viet dvojčlenných a jednočlenných, resp. podmetových a bezpodmetových, ako bolo terminologicky zaužívané najmä v starších prácach, síce prešlo od Hattalových čias viacerými zmenami a úpravami, no základná vlastnosť, teda rozdiel v počte prvkov utvárajúcich základ vety, zostal dodnes a stal sa pevnou súčasťou viac-menej všetkých gramatík slovenského jazyka. Členitosti vety sa venovali viacerí slovenskí jazykovedci, čiastkové problémy boli rozpracované v mnohých štúdiách v časopisoch či zborníkoch. Monografického spracovania sa však problematika členitosti vety dočkala až v diele Jána Kačala *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine* (2009). J. Kačala (2009, s. 10) vo svojej monografii o členitosti vety konštatuje: „Pre všeobecnú rozšírenosť pri výklade podstaty vety konceptu členitosti vety pripisujeme základný význam nielen pri školskom vyučovaní skladby a pri praktickom syntaktickom rozbere, ako aj pri charakteristike syntaktických javov v učebných textoch, ale aj v teoretickej rovine syntaktického výskumu, t. j. pri formulovaní elementárnych téz alebo priamo axióm platných pri opise a výklade syntaktického systému slovenčiny.“ V príspevku sa zaoberáme typmi viet, ktoré sa z hľadiska členitosti vetného jadra môžu javiť ako problematické.

LITERATÚRA

- HATTALA, Martin: *Mluvnica jazyka slovenského. Diel druhý. Skladba*. Banská Bystrica: Matica slovenská 1865.
- KAČALA, Ján: *Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine*. Martin: Matica slovenská 2009.

Mesto ako metafora v optike filozofických textov (princípy typológie)

Ivana Gregorová

Cieľom článku Mesto ako metafora v optike filozofických textov (princípy typológie) je zistiť, akú úlohu majú metafory pri vnímaní mestského priestoru ako takého. Zameriame sa na odpoveď na otázku, prečo ich vnímame ako jeden z nástrojov, ktorými by sme mohli opísať nielen pôdorys mestského priestoru, ktorý je väčšinou ako celok uchopiteľný len na úrovni mestského plánu alebo ako systém ulíc a ciest pri pohľade zhora, ale aj ako nástroj, ktorý dokáže opísať zmeny súvisiace s rôznymi procesmi, ktoré prebiehajú v mestskom prostredí.

Základným predmetom nášho skúmania je obraz mestského priestoru ako taký a jeho zobrazovanie vo filozofických a literárnych textoch. Na mestský priestor sa budeme pozerat' ako na priestor stavieb a plôch, ktoré predstavujú scénu, na ktorej sa odohrávajú určité ekonomické, politické, sociálne a kultúrne procesy. Obraz mesta sa bude pred nami v jednotlivých textoch formovať ako kultúrny fenomén, ktorý spoznávame, čítame, používame a píšeme v určitom čase. Filozofické texty sa naň dívajú ako na viacdimezióálne kontinuum, ktoré sa snažia uchopiť v jeho celistvosti, alebo ako na zložitý metaforický systém.

Práve metaforické zobrazovanie mestského priestoru sa pre nás stane predmetom skúmania. Upriamime sa na to, aký obraz mesta vytvárajú jednotlivé texty a či ho dokážeme pomenovať v jeho celistvosti pomocou metaforických výrazov. V článku vychádzame z myšlienok, ktoré v súvislosti s metaforami deklarovali vo svojich prácach G. Lakoff a M. Johnson.

Ďalšiu časť článku predstavuje typológia obrazových metafor urbánneho priestoru. Zamerali sme sa na predstavenie základnej kategorizácie metafor, ktoré reprezentujú práce R. Descarta, J.-J. Rousseaua a iných. V ich myšlienkových konceptoch sme identifikovali kategórie metafor urbánneho priestoru ako mesto organického a mesto geometrického princípu.

Slovotvorné procesy v právní a administrativně právní terminologii staročeského Beliala

Barbora Hanzová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Belial je staročeská památka vzniklá v 2. pol. 14. stol, nedokončený rukopis, který zpracováváme, je po jazykové a významové stránce snad nejlépe dochovaným opisem a pochází z pol. 15. stol; je uložen v Knihovně národního muzea pod signaturou IV E 29, zapsán na foliích 154v–193v. Latinskou předlohou tzv. Beliala byl *Processus Luciferi contra Iesum* italského kanovníka a biskupa Jakuba z Teramu, vzdělance v právním řádu, sepsaný k roku 1382.

Z právní terminologie si všímáme substantiv, přitom necháváme stranou sousloví. Protože je značná část památky psána v žánru listu, je patrný její administrativní styl, který s oblibou užívá v koordinační spojení termínů. Termín je chápán v pojetí Bohuslava Havrána (Michálek, 1970, s. 55), terminologická základna byla stanovena na základě čtyř hledisek Emanuela Michálka (Michálek, 1970) a zahrnuje na 200 terminologických substantiv. Sémantické skupiny termínů rozšiřujeme z původních pěti: názvy deliktů a sankcí, veřejné vztahy a právní prameny, dále majetkové a finanční termíny a konečně osoby ve vztahu k právu procesnímu, veřejnému, popř. trestnímu, o další okruh práva církevního. Jsou vysvětleny ojedinělé tvary termínů vysvětlitelné písarovým omylem: bermil, přenie, pře o drženie. Termíny v Belialu plní základní funkci pojmenovávací, protože právní termíny tu vždy slouží k přímému označení příslušných juristických pojmů a skutečností bez dalších stylistických funkcí.

Slovotvorné postupy se popisují podle Dušana Šlosara (1986) a Miloše Dokulila (1967). Až na výjimky nemají terminologická substantiva základ v cizím jazyce. Výrazně se uplatňuje substantivizace adjektiv a odvozování ze substantiv a sloves, projevuje se tedy sklon k jmennému vyjadřování. Produktivita sufixů u slovotvorného procesu odvozování užitých při tvoření právních a administrativně právních termínů odpovídá dobovému stavu popisovanému v užitě Šlosarově studii slovotvorby. Tvoří se velké množství abstrakt, což odpovídá charakteru právní terminologie. Slovtvorné postupy si konkurují zvláště u tvoření jmen dějových, nadmíru produktivní je sufix *-nie*, který vytváří mnohdy i méně početné varianty k odvozeninám pomocí dalších sufixů. Řada termínů je tvořena ze stejného slovního základu, projevuje se tedy tendence vyjadřovat pojmové souvislosti prostřednictvím motivačních příznaků. Ovšem vlivem dalších jazykových změn se do současnosti došlo v některých případech k přehodnocení motivace. Slovtvorné tendence tedy přibližují terminologii

současnému stavu, ovšem terminologických synonym se ještě určitý počet vyskytuje.

Příspěvek je podpořen grantem GA ČR č. P406/10/1140 Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálovýchází).

LITERATURA

Lamprecht, Arnošt – Šlosar, Dušan – Bauer, Jaroslav: Historická mluvnice češtiny. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1986. 423 s.

Michálek, Emanuel: Český právní jazyk údobí předhusitského a doby Husovy. Praha: Academia 1970. 72 [1] s.

Tvoření slov v češtině. 2. [díl]. Odvozování podstatných jmen. Eds. F. Daneš – M. Dokulil – J. Kuchař. 1. vyd. Praha: Academia 1967. 779 [1] s.

Zeleniti, zeleněti, zelenati se...
K vývoji deadjektivních sloves
odvozených od českých názvů barev

Kateřina Heřmanská

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Slovotvorba nabízí velké množství zajímavých témat a problémů, a to jak z pohledu synchronního, tak diachronního. Miloš Dokulil se v jednom ze svých článků zabýval specifickou skupinou českých deadjektivních sloves, a to slovesy odvozenými od názvů barev, jejich systémem, strukturou a vztahy v současné češtině. Ve svém článku se na tuto zajímavou slovesnou problematiku zaměřím z hlediska diachronního a pokusím se vysledovat, zda došlo k výrazným změnám v tomto systému oproti současnému stavu. Pro výzkum doby starší jsem využívala především Slovník staročeský Jana Gebauera, Staročeský slovník a Elektronický slovník staré češtiny pokud se hledané slovo objevilo jen v hesláři nebo Malém staročeském slovníku (všechny tyto slovníky jsou k dispozici v rámci aplikace Vokabuláře webového), bylo bráno v potaz jen okrajově, obraz situace střední čeština přinesla Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny, dokončená loňského roku na Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV. Pro srovnání se současnou češtinou jsem využila částečně materiálu z Dokulilova článku a pro kontrolu Slovník spisovného jazyka českého (dále SSSJČ). Obecně můžeme říct, že celá skupina slovesných odvozenin od adjektiv tvoří poměrně málo rozmanitý systém. Při bližším pohledu zjišťujeme, že u většiny jde vlastně o „jednoslovnou zkratku za skladebnou dvojici“ (Dokulil, s. 1), při níž převažuje model spojení slovesa s příslušným adjektivem, figurujícím jako doplněk nebo přísudkové jméno, ve třech typech, 1) být nějaký / jevit se nějakým, 2) stát se nějakým, 3) činit něco nějakým. Systém je do značné míry omezený i v případě časování. Slovesa jsou navzájem vázána vztahy kmenoslovných kategorií horisontálně, tedy v rámci jednoho kořene, a vertikálně, tedy v rámci jednoho kmenotvorného sufixu. V návaznosti na tuto teorii kmenoslovných opotic jsem jako třídící mechanismus vymezila triádou navzájem opositních kategorií: 1) stav (být nějaký), 2) intransitivní děj (stát se nějakým), 3) transitivní děj (činit něco nějakým). Slovesné odvozeniny od červené barvy zcela naplňují vymezenou triádu dějů a stavu. Nejjednodušší schéma tvoří pro transitivní slovesa, pro něž se v době střední vyčleňuje sufix čtvrté infinitivní třídy *-i-*, setrvávající do současné doby. Ve staré češtině v této činnosti skupině ještě objevuje v ojedinelém dokladu sloveso *zčrveněti* s koncovkou třetí infinitivní třídy. Pro vyjádření stavu se už ve staré češtině ustálila neprefigovaná reflexiva s kmenotvornými sufixy páté nebo třetí infinitivní třídy.

Zvratnost se prosazuje i u intransitivních sloves, a to hlavně jako prefigovaná reflexiva. U sufixů intransitiv stejně jako u stavů se ve staré češtině projevuje slabá konkurence sufixů páté a třetí infinitivní třídy *-a-* a *-ě-*, už v této době však prvního sufix začíná převažovat a ve střední češtině už jednoznačně převažuje. Významové spektrum se u odvozenin jednotlivých barev liší. Slovesa motivovaná barvou červenou se nejčastěji vztahují k přírodním jevům, k fyziologickým procesům jak negativní, vážící se k ranám a krvi, tak pozitivní, jako výraz cudnosti či zdraví, ke kuchařství a k barvířství. Odvozeniny modré barvy jsou značně omezená ve svém systému a zároveň omezená ve spojitelnosti. Ve střední češtině počet dokladů by omezenost dokladů vysvětlovala absence jednoho z dílů Rosova Slovníku, avšak už v době staročeské není jejich počet závratný. Všechny slovesné odvozeniny můžeme zařadit pod intransitivní děje páté infinitivní třídy, popisující tělesný proces po bití, mučení, někdy se také objevuje spojení s barvou sinou. Slovesné deriváty zelené barvy se již od staré češtiny objevují ve všech třech kategoriích. U transitivních sloves jsou zcela jednoznačně spojena se sufixem *-i-*, tedy slovesa čtvrté infinitivní třídy. Pro vyjádření stavu plně fungují neprefigovaný tvar zvrátého slovesa třetí nebo čtvrté infinitivní třídy; naopak prefigované reflexivní tvary v obou obdobích spadají do intransitivních dějů. Pro intransitivní děje je opět charakteristické souběžné fungování sufixů třetí a páté infinitivní třídy. Sémanticky se slovesa nejčastěji pojí s jarními přírodními procesy, tedy pučení, rašení, popřípadě metaforicky přenesenými vyjádřeními z postil a biblických textů s tímž významem. Transitivní slovesa odkazují na konkrétní činnosti a práce s barvivem. I slovesa motivovaná žlutou barvou jsou velmi rozhojněna. Transitivní děje jsou v tomto případě jednoznačně vymezené, formálně se omezují na sufix čtvrté infinitivní třídy *-i-*. Intransitivní děje jsou zde utvářeny sufixy druhé, třetí i páté infinitivní třídy. Z frekvence v dokladech a produktivity však jasně vyplývá, že sufix *-nou-* převládá již ve staré češtině nad konkurenčními. Stavové slovesa nebylo v databasích nalezeno. Většina „žlutých“ sloves však se pojí k přírodním procesům zrání, případně stárnutí lidského těla.

LITERATURA

- DOKULIL, Miloš: Slovesa odvozená ze jmen přídavných označujících barvy. In: Naše řeč, 1972, roč. 55, č. 2–3, s. 131–141. Dostupné z WWW: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5625>.
- Gebauer, Jan: Slovník staročeský: Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Elektronický slovník staré češtiny. Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Kol. aut.: Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny. Dostupný z WWW: <http://madla.ujc.cas.cz>.
- Kol. aut.: Slovník spisovné češtiny. Dostupný z WWW: <http://ssjc.ujc.cas.cz>.
- Staročeský slovník. Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

Jazyk v bilingválnej česko-slovenskej rodine

Anna Holečková

Katedra jihoslovanských a balkanistických štúdií, Filozofická fakulta,
Univerzita Karlova, Praha

Štúdiá sa zameriava na výskum jednej dvojgeneračnej štvorčlennej česko-slovenskej rodiny, ktorá žije dlhodobo na území Českej republiky. Pomocou metódy rekonštrukcie sociálnych sietí všetkých členov rodiny sa pokúša zistiť, akým spôsobom sa spoločnosť odzrkadľuje v jazykových procesoch prebiehajúcich v rodine (od zachovania pôvodného jazyka k jazykovému posunu). Základnou hypotézou je, že čím viac kontaktov má jednotlivec v českom prostredí, tým viac bude inklinovať k českému jazyku a naopak, čím viac vyhľadáva slovenské kontakty, tým viac bude tendovať k zachovaniu slovenčiny. Štúdiá si všíma zastúpenie českých a slovenských kontaktov v jednotlivých spoločenských oblastiach (doménach) a jazyk, ktorý v týchto oblastiach dominuje. Pomocou analýzy nahrávok bežnej rodinnej komunikácie sa štúdiá zameriava aj na voľbu jazykového kódu pri rodinných rozhovoroch, teda pri komunikácii s bilingvistami. Sleduje, do akej miery voľba jazyka korešponduje so sociálnymi sieťami jednotlivých členov rodiny.

Príspevok je výstupom projektu Grantovej agentury UK č. 1182213 riešeného na FF UK.

Žena v nemeckých názvoch rastlín

Alica Hurtová

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Dôležitosť rastlinnej ríše pre nás ľudí je neodškriepiteľná. Rastliny sprevádzajú človeka od narodenia až po hrob v najrôznejších formách potravy, liekov, ozdôb a darov a často nadobúdajú i symbolický význam. Prirodzene preto predstavujú jeden z najstarších vecných okruhov lexiky a určitým spôsobom reflektujú tiež našu spoločnosť. Rastlinné názvy totiž umožňujú spoznať aj tradície, legendy a povesti, s ktorými sú spojené, a v neposlednom rade i invenčnosť našich predkov.

Nasledujúci príspevok sa zaoberá názvami rastlín v nemeckom jazyku. Vychádza zo slovenského a nemeckého zoznamu rastlín, z literatúry o ľudových názvoch rastlín a liečivých rastlinách, ale aj z etymologických slovníkov. Ústrednou v ňom je postava ženy, ktorá je známa svojím osobitným vzťahom k rastlinám. Kladie si otázku, do akej miery žena alebo nejaký jej aspekt, sociálna rola, meno či významná ženská postava našli cestu do ich názvov a sú v nich zachytené, pričom vysvetľuje jednotlivé názvy.

Kľúčové slová: lexikológia, rastlinné názvy, žena, nemecký jazyk.

List láci.

Jazyková charakteristika specifické středověké písemnosti.

Martina Jamborová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Staročeský dvouslovný lexém *list láci* označuje listinu, která svým obsahem i formou představuje svébytný útvar ve středověké a raně novověké písemné produkci.

Tzv. *list láci* vznikl z iniciativy soukromých osob jako mimosoudní prostředek k vymáhání dluhů, zvláště mezi šlechtici. Byl adresován dlužníkům nebo jejich ručitelům a byl např. vystavován na pranýřích a městských branách nebo byl jeho obsah zveřejňován při takových příležitostech, jako jsou trhy, sněmy apod.

Příkladem *listu láciho* je zápis z 1. pol. 15. stol. zachovaný ve formulářové sbírce z fondu archivu města Žatce, uložené v Okresním muzeu v Lounech (sign. XVI B 1, fol. 53r). Pod titulem *Littera increpatoria boemicalis subtilis* se zde nachází staročeský text, jehož expresivita je založena jednak na odstupňované obsahové a stylistické výstavbě, jednak na použití lexémů s expresivním příznakem v kombinaci s ustálenými dobovými obraty a slovními spojeními, které přísluší k neutrální vrstvě slovní zásoby, a s výrazy z oblasti právnícké terminologie, u nichž je naopak prvořadý příznak nociónální.

Různorodé lexémy pak svým těsným susedstvím v textu vytvářejí hutnou dikci *láciho listu*. V tomto abstraktu se soustředíme stručný popis kompozice *láciho listu* a na charakteristiku vybrané slovní zásoby včetně výrazných ustálených spojení.

List láci zprvu oslovuje dlužníka v 2. osobě jednotného čísla (jeho jméno zkracuje iniciálou M.) a začíná slovy: *Věz M., jakož si mi slíbil i svú vieru za Pavlíka zastavil, toho mi neplníš ...* Slovní spojení *zastaviti vieru* má význam ‚zaručit se, dát slovo‘.

Z lexikálního hlediska je pozoruhodné užití fem. *viera* ve třech různých významech: 1. ‚poctivost‘ (*ani své viery ... dbajě; jenž tci ani viery nemá*), 2. ‚(čestné) slovo, slib‘ (výše uvedené *svú vieru ... zastavil; volajě na tvú vieru*, tam je však možný i výklad ‚poctivost‘, sloveso *volati* v tomto kontextu interpretujeme jako *volati* na co ‚naříkat, stěžovat si, žalovat na něco‘), 3. ‚písemné potvrzení slibu, písemná záruka‘ (*a vezmu tu jistú tvú vieru přibici ji ku praněři*).

Charakter dlužníka je v *láci listu* zpochybněn slovy *nečiniš jako dobrý druh*: přítomný frazém *dobry druh* je významově definován jako ‚dobrý přítel, dobrý člověk, pův. spolehlivý udatný spolubojovník‘.

Slovní spojení *dobřě přišlý* má komponenty adv. *dobřě* ‚dobře, slušně, způsobem prokazujícím dobro, způsobem vyhovujícím náboženskomravním náro-

kům‘ a adj. *příšlý* ‚pošlý, pocházející z / od někoho nebo něčeho‘, (z rodičů) ‚zrozený‘; jako celek je ekvivalentní frazému *dobře pošlý* s významem ‚mající manželský původ‘. V listu *lácím* je spojení *dobře příšlý* rozvito ještě adverbium *nikdiež*, zde ve významu ‚vůbec, v žádném případě‘.

Slovy *A chci všem městóm na tě žalovati, křiče po všech trziech na M. z Vraně ...* přechází list *láci* k vyjadřování o dlužníkovi v 3. osobě sg. a v následujících částech textu používá nejvíce expresivní formulace. Vyjádření *die, by byl svého otce syn, ale lže, narodilt' se jest u přiekopě v kopřivách* se nabízí k porovnání se staročeskými lexikálními jednotkami *kopřivě, -ěte n. ‚nemanželské dítě, kopřivcic, -ě m., kopřivec, -vcě m., kopřivnik, -a m. ‚nemanželské dítě, levoboček, zvl. nelegitimní syn‘*, které byly užívány též jako nadávka.

Vyložene pejorativní charakter mají substantiva *rufián, -a m. ‚kuplíř, svůdník; cizoložník‘* a *kurva, -y f. ‚nevěstka, prostitutka‘* v ironickém hodnocení adresáta *mezi rufijány a kurvami viery dobyl* (fem. *viera* zde ve významu ‚pocitovost‘).

Kontext *a vezma tvú pečet podvěsiž ji svini pod ocas* rozhojňuje doklady, že expresivita čerpající z oblasti pojmenování pro výkaly a vyměšování byla přítomna již ve staročeštině, a to převážně ve smyslu pejorativním, zde kontrastně vyhoceném použitím právního termínu *pečet, -i f. ve významu ‚záruka (právoplatnosti, splnění závazku) stvrzená pečetí‘*.

Podobný kontrastní stylistický účinek má užití fem. *viera* ve významu ‚písemné potvrzení slibu, písemná záruka‘ ve spojení se slovesem *tepati* ‚bít, tlocit‘ (*a vezmu tu jistú tvú vieru přibici ji ku praněři v každém městě, tepa ji metlú*) ve smyslu nikoli obrazném, nýbrž konkrétním.

Ve slovní zásobě listu *láciho* mají pochopitelně své místo lexikální jednotky tvořené pomocí záporného prefixu *ne-*: fem. *nečest*, adj. *nevěrný, nectný*.

Při otázce, zda je možné hodnotit jako expresivně příznakový např. tvar *nynie* pro 3. os. sg. slovesa *býti* (*neb u něho viery nynie*), lze uvažovat nad tím, že podoba *nynie* je modifikační hláskového skladu tvaru 3. os. sg. *nenie*, který se vůči ní jeví jako základní. Proti však klademe argument, že záporný prefix *ný-* je prostředek sice méně frekventovaný, ale lexikograficky zachycený jako neutrální.

V závěru se list *láci* vrací k vyjadřování adresáta pomocí 2. osoby sg. a opakuje kontaktní oslovení *věz* použité v úvodu: *a věz to, nebudeš li mi plniti, že skrzě to veliké necti dojdeš ...*

Jazyk *láciho listu* z fondu archivu města Žatce dává za pravdu jeho latinskému nadpisu *Littera increpatoria boemicalis subtilis*: jde sice o útvar krátký, ale využívající možností vybraných staročeských jazykových prostředků vskutku v duchu lat. adjektiva *subtilis*, které je staročesky překládáno mimo jiné jako ‚vtipný‘ či ‚misterně dělaný‘.

Příspěvek byl podpořen projektem GA ČR P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bázi)*.

Titulky súčasnej dennej tlače cez pozitívny filter frazeologizmov

Radka Jančiová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela,
Banská Bystrica

Publicistický štýl je úzko spätý s titulkami, ktoré sú súčasťou každého periodika či v tlačenej, alebo v elektronickej podobe. Ich prioritnou úlohou je upútať čitateľa a umožniť mu plynulý prienik k obsahu, ale i k zmyslu textu. No okrem uvedených funkcií podlieha i estetickým kritériám, ktoré zohrávajú významnú úlohu v konkurenčnom boji. Z tohto hľadiska autori využívajú rôzne jazykové prostriedky i spomínané frazeologické jednotky, ktoré sú stále bohatým zdrojom na spestrenie, ale i oživenie titulkov a textov. Zo získanej výskumnej vzorky a z následného triedenia pozitívnych novinových titulkov vyplýva, že v daných periodikách sa pomerne často uplatňujú frazeologické jednotky predovšetkým slovesnej syntagmy, ktoré v menšom zastúpení dopĺňajú i menné syntagmy. Okrem tohto formálneho delenia získaných frazém vystupuje do popredia ich modifikovaná podoba, ktorá sa vo väčšej alebo menšej miere líši od ich ustálenej. Z tohto aspektu by bolo prínosné zamerať sa práve na ich aktualizácie, automatizácie a v niektorých prípadoch i publicistické kliše.

Textologické problémy při vydávání starší české památky

Marek Janosik-Bielski

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

První z chystaného cyklu příspěvků mapujících badatelskou činnost při řešení doktorského projektu ***Rukopisný kancionál (1661 – 1684) Václava Šťastného***, jehož účelem je vznik komplexního komentáře starší české rukopisné památky uložené v Knihovně Národního muzea se signaturou **V B 19**, označené jako *Kancionál zapsaný kunětickým kantorem Václavem Šťastným* a vynikající mimořádnou grafickou úpravou v celém rozsahu (943 listů). Zamýšlený přínos celého souboru příspěvků tkví v představení vlastní památky, demonstraci zvolených metod badatelské práce od počátku projektu až po jeho realizaci a ukázce konkrétních řešení problémů, případně i pochybení nebo mylných předpokladů. Tento úvodní příspěvek představuje již schválený návrh doktorského projektu, jeho hlavní cíl, výchozí otázky a významné otázky související, vzniklé „in processu“. Jednou z nich je například ujasnění vztahu rukopisného a tištěného vydání v době již plně rozšířeného knihtisku.

Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede slobodných v Topoleckej

Miroslav Kazík

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

V príspevku sa venujeme problematike živých mien v staroturianskej kopaničiarскеj osade Topolecká. Po častiach venovaných živým menám ženatých mužov a vydatých žien končíme opis a charakteristiku neúradnej antroponymickej sústavy v Topoleckej živými menami slobodných osôb.

V Topoleckej je v triede slobodných 74 osôb so živým menom (67 objektov). Uvedené osoby majú spolu 101 živých osobných mien (95 Topolecká, 6 Hlavina). Frekvenčný kvocient (podiel súčtu zistených živých osobných mien a počtu pomenovaných osôb) pre Topoleckú je 1,36, resp. 1,51. Frekvenčný kvocient má hodnotu 1,54 pre slobodných mužov a 1,06 pre slobodné ženy.

V triede slobodných v Topoleckej je jednočlenných 22 modelov a 49 živých mien, dvojčlenných 27 modelov a 37 živých mien, trojčlenných 11 modelov a 14 živých mien, štvorčlenný 1 model a 1 živé meno. Celkovo je v Topoleckej 61 modelov (51 modelov mužských, 18 modelov ženských). Distribúciu pomenovacích modelov tvorí podiel počtu živých mien a počtu pomenovacích modelov. Pre Topoleckú predstavuje hodnotu 1,66 (slobodní muži 1,54, slobodné ženy 1,24). Členitosť živých osobných mien (určuje koľko členov má priemerne živé osobné meno) je v Topoleckej 1,67. Pomer funkčných členov využitých v pomenovacích modeloch a počtu pomenovacích modelov je v Topoleckej 1,85.

Rodné (krstné) mená sa najviac používajú v hypokoristickej podobe (32, z toho jedno má nárečovú podobu). Úradnú podobu má 20 % rodných mien, nárečovú podobu 11,1 %. Len jeden funkčný člen je rodné meno s príbuzenskou motiváciou (rodné meno otca), ostatné sú rodnými menami pomenovaných.

Okrem jedného funkčného člena priezvisko s príbuzenskou motiváciou podľa starého otca sú všetky FČ P v triede slobodných v Topoleckej s príbuzenskou motiváciou podľa otca. 10,53 % FČ P má antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, 52,63 % FČ P má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu. Nárečové prvky pri funkčných členoch priezvisko sú v živých menách *Jaro Bunčák* (dlhý vokál *á* miesto diftongu *ia* v úradnom priezvisku Bunčiak) a *Zdeno Badura* (tvrdý konsonant *d* miesto mäkkého konsonantu *d'* v úradnom priezvisku Baďura). Pri jednej zo sestier s úradným priezviskom Kučerová funguje živé meno *Kučierka*, kým pri druhej zase živé meno *Kučerka*. Obe sú vytvorené nárečovou príponou *-ka* s patronymickou funkciou, v jednom je však pozmenená antropobáza (alternácia *e/ie*). Všetky ostatné FČ P v triede v lokalite majú úradnú podobu, nie sú z úradných podôb vytvorené nárečovými sufixmi a nie sú nárečovo či inak formálne pozmenené.

82 % FČ rodinné meno má príbuzenskú motiváciu podľa otca, po 4,5 % sú RM podľa matky, podľa starého otca, jedno opisné živé meno obsahuje živé meno starej matky s RM (ktoré má po manželovi), RM v živom mene slobodnej matky sa hodnotí ako bez príbuzenskej motivácie. Najčastejším FČ RM je RM s antropobázou priezviska. Rodinné meno s antropobázou priezviska je vytvorené príponami *-éč* (vzťah k rodine), u slobodných žien aj príponou *-ka* (v pluráli *-ki*) (vzťah k otcovi).

Individuálnych charakteristík bez príbuzenskej motivácie je 74,14 %. CH s príbuzenskou motiváciou má motiváciu podľa otca, starého otca a prastarého otca. Individuálne charakteristiky podľa vlastností tvoria 50 % FČ CH, individuálne charakteristiky podľa zamestnania 13,8 % FČ CH, individuálne charakteristiky podľa predošlého majiteľa alebo obyvateľa domu, individuálne charakteristiky podľa bydliska, prezývky z rodných mien tvoria po 1,7 % FČ CH, prezývky z priezvisk 12,1 % FČ CH a individuálne charakteristiky s inou alebo nejasnou motiváciou 19 % FČ CH.

Zaznamenali sme rovnako apelatívne členy s označením príbuzenského vzťahu (*céra, vnuk, decká*), ako aj apelatívne členy s označením generačného zaradenia (*mladí, malí, mladá, mladé*), titulu a oslovením (staršej) osoby (*ujec, babki*).

Individuálna charakteristika má v živých menách slobodných v Topoleckej najvyššie zastúpenie (34,32 %), nasleduje rodné meno (26,63 %). Takmer rovnaké pomerne nízke zastúpenie majú rodinné meno (13,02 %), apelatívny člen (12,43 %) a priezvisko (11,24 %). Meno domu tvorí 2,37 % funkčných členov. Jednočlenné živé mená v triede slobodných v Topoleckej tvoria až 48,5 % živých mien v triede. Živé osobné mená najfrekventovanejšieho modelu, ktorým je individuálna charakteristika podľa vlastnosti, tvoria 10,89 % všetkých živých osobných mien v triede slobodných v Topoleckej. Relatívne značný počet modelov má frekvenciu 1 (až 73,77 % modelov). Analýza živých mien v Topoleckej umožňuje poznať fungovanie neúradnej pomenovacej sústavy v ďalšej kpaničiarkej časti.

Slotovorná struktura a význam vybraných barokních adverbíí

Markéta Klimešová

Ústav bohemistiky, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice

Tématem práce se staly různé typy adverbíí v jazyce barokních homiletických textů, jejich slotovorná struktura a význam. Cílem práce bylo porovnat vybraná barokní adverbia s novočeskými typy, s přihlédnutím i k typům starším, a přispět tak k hlubšímu poznání jejich vývoje.

Práce je nejvíce zaměřena na adverbia deadjektivní, jež představují více než polovinu materiálu. Při jejich vzniku se v zásadě jedná o transformační přechod pomocí slovnědruhových formantů, nejčastěji *-e/-ě* (*aučínlivě, blahoslaveně, jednostejně, makavě, nepohnutedlně, neutěšlivě, podílně, prodloužile, smrtedlně, toužlivě, užitečně, vejročně, vejskočně, vymyšleně, vzdychavě* atp.). Transformace vlastnosti ve význam okolnostní je rovněž nejvýraznějším zdrojem adverbíí v nové češtině. Materiálová příslovce jsou utvořena od adjektiv deverbálních, desubstantivních, deadverbálních, prvotních, sekundárních i od adjektivních kompozit.

Deadjektivní adverbia jsou dále reprezentována adverbializovanými vazbami předložky s adjektivními jmennými tvary; nejvíce zastoupená je formace s genitivem (*docela, dojista, s krátka, z tuha, za živa, zauplna, zcela, znenáhla, znova/znovu*), akuzativní formace měly zastoupení slabší (*naprázdno, zajisto*).

Taktéž jádro skupiny adverbíí ze substantiv tvoří tvary vzniklé adverbializační předložkových pádů (*k vůli, na věky, nad míru, na hlas, na jevo, na vzdory, po tíchu*). Mnohá z těchto příslovčí jsou v novočeštině již plně univerbizována.

Při vzniku deadverbálních adverbíí se nejčastěji uplatňovalo předponové tvoření, jež vedlo k zesílení významu existujícího příslovce (*nadvřele, přenikdy*). Stejnou funkci mají také komparativy (*bdělivěji, lépeji, pravdivěji, porradněji, raddněji, raději, vejkladněji*).

Některá adverbia se v excerpovaném souboru opakovala velmi často. Lze z nich vydělit skupinu běžných adverbíí užívaných často i dnes (např. *dříve, nyní, někdy, nikdá/nikdy, tak, tehdy, velmi, zřejmě*), skupinu adverbíí dobových, která se dnes už neužívají (např. *bdělivě, jedinkýkrát, příležitostě, summovně/sumovně*), a další adverbia, která byla relativně častá, ale dnes jsou užívaná méně (např. *nejináč, spis. jinak*).

Klíčová slova: adjektivum, adverbializace, adverbium, baroko, konverze, slotovorba

Kontúry teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry na Slovensku

Zdenka Kumorová

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Terminologické počiatky teórie spisovného jazyka a kultúry vyjadrovania siahajú až do 30. rokov 20. storočia, ale koncepčne bola teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry podložená až v druhej polovici 60. rokov. V tomto príspevku sme sa snažili uchopiť obširnu problematiku teórie a kultúry spisovného jazyka, definovať obsah pojmov z teórie jazykovej kultúry a formulovať obsah a predmet jazykovej kultúry v jazykovohistorických diachrónych a jazykovosúčasných synchronných skutočnostiach.

Kľúčové slová: teória spisovného jazyka, kultúra jazyka, jazyková kultúra, jazyková norma, jazyková kodifikácia, jazykový úzus, jazyková prax, vypracovanosť jazyka, jazyková výchova, prirodzený vývin jazyka, autoregulácia v jazyku, jazykové vzdelávanie

Obrazné pomenovania v terminológii masmediálnej komunikácie

Mária Magdolen

Slovenský národný korpus, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra,
Slovenská akadémia vied, Bratislava

V práci sa venujeme problematike obraznosti, konkrétne špecifikám prenášania významu v odbornom názvosloví. Predmetom našej pozornosti je terminológia masmediálnej komunikácie, z ktorej sme na základe Slovenskej terminologickej databázy vyseletovali 14 odborných výrazov – kalkov nesúcich sekundárnu obraznosť. Cieľom príspevku je rozbor týchto termínov, vytvorených napodobnením štruktúry slovného spojenia v cudzom jazyku so zachovaním jeho vnútornej formy. Analýza pozostáva z identifikácie prítomných trópov (metafory, metonymie a synekdochy), priblíženia výkladu nimi označovaných pojmov a posúdenia (kontra)produktívnosti aplikovanej obraznosti. V závere štúdie vyhodnotíme funkčnosť/nefunkčnosť nepriamej nominácie v procese sémantického tvorenia odborných termínov.

Nazwy nosicieli cechy fizycznych i behawioralnych w języku czeskim i polskim. Paradygmat słowotwórczy.

Marta Malanowska-Statkiewicz

Uniwersytet Opolski, Opole

Badania paradygmatów słowotwórczych wybranych klas leksykalno-semantycznych służą określeniu potencjału słowotwórczego tej klasy. Pod pojęciem paradygmatu słowotwórczego rozumie się zbiór wyrazów bezpośrednio utworzonych od jednej podstawy, która może być niemotywowana bądź utworzona, natomiast w analizie paradygmatów dąży się do ustalenia składu semantycznego wspólnego wszystkim wyrazom motywującym danej klasy, czyli tzw. typowego paradygmatu słowotwórczego (TPS) (Zemskaja, 1978; 1999). Ma on ukazywać potencjalne możliwości słowotwórcze danej grupy wyrazów motywujących.

Analiza paradygmatów polega na określeniu struktury każdego z analizowanych paradygmatów, czyli ustaleniu zespołu derywatów konstytuujących każdy paradygmat. W ten sposób otrzymuje się zbiór konkretnych paradygmatów słowotwórczych (KPS) – paradygmatów właściwych konkretnym wyrazom – o określonej liczbie derywatów utworzonych za pomocą konkretnych środków słowotwórczych i o konkretnym znaczeniu. Następnie określić można zbiór znaczeń właściwy całej analizowanej klasie leksykalno-semantycznej, czyli typowy paradygmat słowotwórczy (TPS). Nie oznacza to jednak, że każde znaczenie wyrażane przez derywaty, będzie elementem TPS. Niektóre znaczenia mogą mieć charakter jednostkowy, w związku z tym w analizie przyjmuję arbitralnie, że dopiero, gdy dane znaczenie derywatu występuje w co najmniej trzech konkretnych paradygmatach słowotwórczych, to można je uznać za potencjalne dla derywatów tej klasy. Oznacza to jednocześnie, że typowy paradygmat nazw nosicieli cech może być semantycznie znacznie bardziej rozbudowany od paradygmatów poszczególnych wyrazów. Trzeba jeszcze dodać, że dla TPS nie są istotne środki słowotwórcze, dlatego w niniejszym tekście nie poświęcam im większej uwagi.

Do analizy paradygmatów wybrałam klasę niemotywowanych nazw ludzi w języku czeskim i polskim, odpowiadających sobie semantycznie. Materiał, na którym opiera się niniejsza praca, został wyekscerpowany przede wszystkim ze słowników – dla języka czeskiego ze *Spisovného slovníka jazyka českého* (1960 – 1971) oraz *Slovníka spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2001), którego materiał leksykalny, dotyczący istotnego dla pracy zakresu, nie wykracza poza słownictwo SSJČ. Dla języka polskiego podstawą był *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Gniazda odrzeczownikowe* (2001). Ponieważ dla języka czeskiego nie opracowano słownika gniazdowego, a jednocześnie języki czeski i polski są blisko spokrewnione, w pierw-

szej kolejności ustaliłam zestaw paradygmatów rzeczowników niemotywowanych w języku polskim, do których odpowiednio dobrałam paradygmaty ekwiwalentnych rzeczowników języka czeskiego.

Klasa nazw nosicieli cech fizycznych i behawioralnych składa się z 50 rzeczowników niemotywowanych, w większości odpowiadających sobie formalnie – znajdują się wśród nich rzeczowniki rodzime i przejęte. Są to wyrazy zawierające w sobie różnego rodzaju charakterystykę człowieka. Może to być charakterystyka zupełnie podstawowa bez żadnych semów dyferencjalnych, typu ‚bycie istotą ludzką’ – realizują ją tylko cztery rzeczowniki: *člověk* – *człowiek*, *lidé* – *ludzie*, *osoba* – *osoba*, *postava* – *typ*. Większość podstaw słowotwórczych cechuje pewna złożoność semantyczna, niosą one dodatkowe informacje niewyrażone słowotwórczo, np.: o podstawowych cechach fizycznych, jak płeć i przybliżony wiek: *bába* – *baba* rub. a. pogardl. ‚kobieta, żona’, *bába* – *baba* ‚stara kobieta, staruszka’, *děd* – *dziad*, *dítě* – *dziecko*, *dívka* – *dziewczyna*, *chlap* – *chłop*, *matróna* – *matrona*, *muž* – *mężczyzna*, *nestor* – *nestor*, *paní* – *pani*, *žena* – *kobieta*. lub innych fizycznych atrybutach: *brunet* – *brunet*, *eunuch* – *eunuch*, *invalida* – *inwalida*, *trpaslík* – *karzeł*.

Określenie behawioralne odnosi się do wyrazów mówiących o cechach psychicznych człowieka: *blázen* – *wariat*, *idiot* – *idiota*, *imbecil* – *imbecyl*, *sangvinik* – *sangwinik*; o sposobie zachowania się lub postawie przyjętej wobec innych: *bohatýr* – *bohater*, *blázen* – *blazen* ‚człowiek niepoważny’, *dáma* – *dama*, *džentlmen* – *džentelmen*, *fakan* – *bachor*, *cikán* ‚Rom; człowiek prowadzący niestabilizowany tryb życia’ – *cygan* ‚człowiek prowadzący niestabilizowany tryb życia’, *chám* – *cham*, *chuligán* – *chuligan*, *lotr* – *lotr*, *mentor* – *mentor*, *misanthrop* ‚mrzout’ – *mizantrop*, *pedant* – *pedant*, *patriot* – *patriota*, *sobec* – *sobek*, *svině* ‚człowiek niechłujny, leniwy, zły’ – *świnia*, *šibal* ‚figlarz, żartownić’ – *frant šibal* ‚oszust, szelma’ – *frant*, *tyran* – *tyran*, *vagant* – *wagant*, *vandal* – *wandal*. Do tego typu nazw nosicieli cech zaliczyłam również rzeczowniki określające stopień opanowania jakiejś umiejętności, ponieważ również odpowiadają one na pytanie ‚jaki ktoś jest?’: *amatér* – *amator*, *expert* – *ekspert*, *fušer* – *fuszer*, *laik* – *laik*, *majstr* – *majster*, *mistr* – *mistrz*, *virtuos* – *wirtuoz*.

Konfrontacja paradygmatów słowotwórczych nazw nosicieli cech, czyli odniesienie konkretnych paradygmatów do typowych nazw nosicieli cech fizycznych i behawioralnych oraz do typowego paradygmatu słowotwórczego całej klasy niemotywowanych nazw ludzi pokazuje kilka faktów. Konkretnie paradygmaty słowotwórcze danej klasy będą odbiegać strukturalnie od typowych paradygmatów słowotwórczych – niektóre kategorie semantyczne wyrażane przez derywaty konkretnych paradygmatów słowotwórczych nie wejdą w skład typowego paradygmatu słowotwórczego ze względu na swój jednostkowy charakter. W przypadku nazw nosicieli cech w języku czeskim typowe znaczenia derywowane od rzeczowników języka czeskiego to dla rzeczowników: nazwy cech jakościowych (*pedanterie*), nazwy czynności i stanów (*svinstvo*), nazwy żeńskie (*chuligánka*), nazwy ekspresywne (*tyráněk*); przymiotniki w uży-

ciu symilatywnym (*džentlenská dohoda*), charakterystycznym abstrakcyjnym (*šibalské řešení*), w użyciu subiektywnym (*cikánův balet*), zakresowym (*invalidní voják*), posesywnym (*cikánský vůz*); czasownikowe formacje stanowe (*bláznit*). W języku polskim będą to rzeczownikowe nazwy cech jakościowych (*patriotyzm*), nazwy czynności i stanów (*blażeństwo*), nazwy zbiorowe (*dziewciarnia*), nazwy żeńskie (*sangwiniaczka*), nazwy ekspresywne (*dziewczysko*); przymiotniki w użyciu symilatywnym (*mentorski ton*), użyciu charakterystycznym abstrakcyjnym (*idiotyczny dowcip*), subiektywnym (*patriotyczna pieśń*); oraz czasownikowe formacje stanowe (*fuszerować*), formacje procesualne (*idiociec*).

Typowy paradygmat nazw nosicieli cech obu języków tylko częściowo pokrywa się ze znacznie większym typowym paradygmatem słowotwórczym całej klasy leksykalno-semantycznej niemotywowanych nazw ludzi.

LITERATURA

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Red. J. Filípec. Praha: Academia 2001. 648 s.

Slovník spisovného jazyka českého. T. 1 – 4. Red. B. Havránek. Academia: 1960 – 1971. Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. Gniazda odrzeczownikowe. Red. H. Jadacka. Kraków: Universitas 2001. 1410 s.

ZEMSKAJA, Elena: О парадигматических отношениях в словообразовании. In: Русский язык. Вопросы его истории и современного состояния. Red. Н. Ю. Шведова. Москва: Наука 1978, s. 63 – 77.

ZEMSKAJA, Elena: Словообразование. In: Современный русский язык. РЕД. В.А. Белошапкова. 3-е изд. испр. и доп. Москва: Высшая школа 1999, s. 286 – 441.

Preferencia doslovných alebo metaforických významov

Mária Matiová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Jazykový obraz sveta odráža spôsob, akým svet okolo seba interpretujeme. Ľudská skúsenosť a dispozícia myslieť nám umožňuje produkovať tak doslovné, ako aj metaforické významy, ktoré sú z aspektu kognitívnej lingvistiky neoddeliteľnou súčasťou každodennej komunikácie. V práci sme prostredníctvom metódy dotazníka, aplikovanej v troch vekových a vzdelanostných kategóriách, skúmali, či naša kognícia produkuje primárne doslovné alebo metaforické významy v prípade, že má k dispozícii pojmy polysémického charakteru.

Vymedzenie lexikálneho významu respondentov, ktorých materinským jazykom je slovenčina, je podľa nášho názoru determinovaný skúsenosťou daného jazykového spoločenstva, ako aj individuálnou skúsenosťou a ďalšími sekundárnymi faktormi, na ktoré sa vo výskume zameriame. Ide najmä o vek a dosiahnutý stupeň vzdelania.

Vychádzame z predpokladu, že miera produkcie kognitívnych metafor má, vzhľadom na vek a stupeň vzdelania, stúpajúcu tendenciu. Napriek tomu predpokladáme, že respondenti vo väčšine prípadov uvedú primárne doslovné významy analyzovaných adjektív.

Hypotéza I: So vzrastajúcim vekom a stupňom vzdelania (t. j. úrovňou mentálnych a psychických funkcií a skúseností) stúpa tendencia produkovať v každodennej komunikácii metaforické významy.

Hypotéza II: V každodennej komunikácii je primárna produkcia doslovných významov a sekundárna je tvorba prenesených významov.

Aby bolo možné verifikovať našu hypotézu, vychádzajúcu z predpokladu, že tvorba a preferencia kognitívnych metafor v každodennej komunikácii je okrem iného determinovaná vekom a úrovňou vzdelania, výskumnú sondu sme realizovali v troch vekových kategóriách. Prvú skupinu tvorili žiaci ôsmeho ročníka základnej školy vo veku 13 až 14 rokov, druhú vekovú kategóriu zastupovali študenti štvrtého ročníka strednej školy v odbore učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo, vo veku 18 až 19 rokov. Napokon sme skúmaniu podrobili aj absolventov minimálne prvého stupňa vysokoškolského štúdia vo veku od 23 do 35 rokov.

Pri analýze vybraných adjektív, ktoré sú okrem doslovného významu obohatené o prenesené významy, sme sa zamerali na popis ich sémantických črt v odpovediach respondentov jednotlivých vekových kategórií a rôznej úrovne vzdelania. Primárne sme pozornosť koncentrovali na to, s akými konotáciami sa uvedené adjektíva spájajú v kognícii respondentov, ktorých materinskou rečou je slovenčina. Odpovede na túto otázku nám zároveň pomôžu zistiť, či

respondenti uprednostňujú primárne doslovné alebo prenesené, metaforické vyjadrovanie a či sa táto tendencia mení vzhľadom na vek a stupeň dosiahnutého vzdelania. Pri zostavovaní dotazníka sme hľadali adjektíva, ktoré sa v slovenčine používajú v každodennej komunikácii a sú polysémického charakteru (*veľký, hlboký, plytký, silný, slabý*).

Výsledok analýzy vymedzení sémantických črt jednotlivých polysémických adjektív nám priniesol zaujímavé zistenia. Už z rozboru významov, ktoré sme podrobili komparácii so sémantickými rysmi uvedenými v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003), sme zaznamenali výrazné obohacovanie odpovedí respondentov vzhľadom na stúpajúci vek a dosiahnutý stupeň vzdelania. Zatiaľ čo žiaci základnej školy popisali význam adjektív pomerne skromne a využili len malú časť významov, ktoré nám dané adjektívum ponúka, dotazníky študentov strednej školy čerpali zo sémantického repertoára výraznejšie. Podobne sme bohatšie významy zaevidovali aj v odpovediach absolventov vysokej školy.

Ďalším významným zistením je, že žiaci základnej školy v porovnaní so študentmi strednej školy a absolventmi vysokej školy produkovali výrazne menej metaforických významov, v ktorých by aplikovali dané polysémické adjektívum. V priemere približne 10 % respondentov základnej školy tvorilo kognitívne metafory. Zaujímavé je, že situácia sa mení v oboch starších vekových kategóriách, ktoré produkovali kognitívne metafory približne v 50 % prípadov.

Výsledkom tejto analýzy je zistenie, že tvorba kognitívnych metafor je naozaj determinovaná vekom a stupňom vzdelania respondentov, avšak, táto hypotéza sa potvrdila len čiastočne. Rozdiel vo frekvencii výskytu kognitívnych metafor medzi žiakmi základnej školy a študentmi strednej školy je významný. To isté neplatí pre študentov a absolventov vysokej školy. V ich odpovediach sme nezaznamenali významnejšie rozdiely, ktoré by jednoznačne potvrdili, že absolventi vysokej školy produkujú v každodennej komunikácii väčšie množstvo metafor ako študenti strednej školy. Tieto vekové a vzdelanostné kategórie sú si preto z tohto hľadiska podobné.

Uvedené zistenie môžeme interpretovať ako dôsledok kognitívneho vývinu človeka. Piagetova teória tvrdí, že od 10. až 11. roku života sa u človeka rozvíjajú formálne operácie, t. j. mentálne funkcie dospelávajúceho človeka sa približujú úrovni dospelého človeka. Žiaci základnej školy vo veku 13 až 14 rokov dokázali operovať s pojmami a myslieť abstraktne. Dôkazom toho je ich schopnosť tvoriť a aplikovať kognitívne metafory. Na druhej strane môžeme konštatovať, že ich kognitívny vývin, vývin formálnych operácií je ešte v počiatkovej fáze, na čo poukazuje minimálna produkcia týchto prenesených významov.

Na rozdiel od nich, úroveň kognitívnych funkcií študentov vo veku 18 až 19 rokov sa významne prelína s úrovňou absolventov vysokej školy. Až v tomto období sú mentálne funkcie plne rozvinuté. To zároveň potvrdzuje aj fakt, že pri analýze frekvencie tvorby kognitívnych metafor sme medzi študentmi strednej školy a absolventmi vysokej školy nezaznamenali výraznejší rozdiel.

Výsledkom analýzy bolo aj zistenie, že väčšina respondentov pri každom adjektíve preferovala doslovný význam pred metaforickým. Mnohí účastníci uvádzali buď výhradne doslovné významy, alebo uviedli primárne doslovné vymedzenie významu adjektíva a až potom produkovali kognitívne metafory. Zaznamenali sme aj opačné prípady, keď respondenti uviedli primárne kognitívne metafory, avšak, výskyt podobných prípadov bol chudobnejší. Môžeme preto konštatovať, že výskum potvrdil druhú hypotézu. Vyplýva z toho, že naša kognícia vo väčšine prípadov produkuje primárne doslovné významy. Tvorba kognitívnych metafor je z tohto hľadiska sekundárna.

V rámci analýzy sme zaznamenali, že respondenti prostredníctvom kognitívnych metafor zvyrazňovali isté aspekty pojmu, kým iné potláčali. Tento fakt je ovplyvnený úrovňou rozvinutia mentálnych funkcií, ale aj skúseností so svetom, ktoré so stúpajúcim vekom pribierajú na množstve. Keďže skúsenostná báza absolventov vysokej školy je v porovnaní so žiakmi základnej školy a študentmi strednej školy bohatšia, odrazilo sa to aj na rozsahu odpovedí. So vzrastajúcim vekom sme zaregistrovali aj stúpajúcu snahu o čo najpresnejšiu a najobsiahlejšiu odpoveď v snahe zaznamenať veľkú časť svojej skúsenosti s daným polysémickým adjektívom.

Napriek primárnej preferencii doslovného vymedzenia významu adjektíva konštatujeme, že respondenti využili širokú škálu možností metaforického jazyka, ktorý im umožnil komunikovať o abstraktných entitách aj prostredníctvom analyzovaných polysémických adjektív.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 985 s.

Předložková spojení s místním významem v češtině

Aksana Mikalayenka

Ústav východoevropských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Daný výzkum je součástí otevřeného mezinárodního projektu *Slovanské předložky v synchronii a diachronii: morfologie a syntax*, kterého se momentálně zúčastňují také jazykovědci z Ruska (Moskva), Běloruska (Grodno, Minsk), Ukrajiny (Doněck), Polska (Opole), Bulharska (Veliko Trnovo) a Srbska (Novi Sad). Přístup, kterým se řídí účastníci tohoto projektu včetně autorky daného příspěvku, spočívá v tom, že předložka se považuje za morfosyntaktickou kategorii, která je polem jazykových prostředků, jež plní předložkovou funkci. V jádru pole předložky jsou primární a sekundární předložky kodifikované ve stávajících mluvnicích a slovnících, periférii tohoto pole vytvářejí takzvané *předložkové jednotky* – slova jiných slovních druhů nebo jejich spojení s primárními předložkami, která jsou schopná zastávat předložkovou funkci. Rozsah kategorie předložky se tedy ukazuje jako daleko větší, než se kdy předpokládalo. Základními směry výzkumné činnosti tedy jsou za prvé sestavení co nejobsáhlejších rejstříků předložek a předložkových jednotek v daném zkoumaném jazyku a za druhé analýza jejich fungování v řeči.

V rámci výše uvedeného projektu již byly vydány slovníky a materiály k slovníkům předložek a jejich analogů pro ruštinu, běloruštinu a ukrajinštinu, ve kterých jsou uvedeny a popsány tisíce jednotek fungujících v daných jazycích v roli předložek. Rozsah kategorie předložky v češtině však ještě zůstává neřešenou otázkou, jelikož evidentně svým počtem přesahuje stovky jednotek dosud popsaných v nejvýznamnějších pracích o českých předložkách – v monografii L. Kroupové (1985) věnované sekundárním předložkám v současné češtině a v monografii R. Blatné (2006) věnované českým víceslovným předložkám utvořeným především na základě substantiv.

Níže uvedený výzkum se věnuje doposud téměř nepopsaným českým víceslovným předložkám utvořeným na základě adverbii, a to spojením příslovci a předložek s místním významem, která se v řeči vyskytují jako jeden celek ve funkci předložky. Tzn. jednotkám jako např. *blízko k* komu/čemu, *blízko u* koho/čeho, *daleko od* koho/čeho, *nedaleko od* koho/čeho, *vysoko nad* kým/čím aj.

Cílem daného výzkumu bylo zjistit, jaké místní předložkové jednotky typu *příslovce + primární předložka* se vyskytují v češtině, sestavit jejich předběžný seznam a zanalyzovat jejich sémantické a strukturní vlastnosti.

Zdrojem jazykového materiálu byl korpus SYN 2010. Pomocí vyhledávacího systému daného korpusu byla nalezena řada víceslovných jednotek zkoumaného typu, z nichž nejfrekventovanější jsou uvedeny v následujícím seznamu: *blízko k(e)*, *blízko u*, *blíže k(e)*, *blíže k(e)*, *daleko od(e)*, *daleko k(e)*, *daleko za+7*, *daleko do*, *daleko v(e)+6*, *daleko na+6*, *daleko na+4*, *daleko za+4*, *daleko*

před(e)+7, nedaleko od(e), dál do, dál v(e)+6, dál na+4, dál od(e), dál po+6, dál na+6, dále v(e)+6, dále na+4, dále do, dále na+6, dále od, vysoko nad(e)+7, vysoko v(e)+6, vysoko na+6, vysoko nad(e)+4, vysoko do, nízko nad(e)+7, hluboko do, hluboko v(e)+6, hluboko pod(e)+7, hluboko pod(e)+4, hlouběji do, vpravo od(e), napravo od(e), vlevo od(e), nalevo od(e), vzadu v(e)+6, vzadu na+6, vzadu za+7, nahoře v(e)+6, nahoře na+6, nahoru do, nahoru na+4, dole v(e)+6, dole na+6, dole u, dole pod(e)+7, dolů do, dolů na+4, uvnitř v(e)+6, stranou od(e), někde v(e)+6, někde na+6, někde u, někde mezi+7, někde za+7, kdesi v(e)+6, kdesi na+6, někam do, někam na+4, někam k(e), kamsi do, odněkud z(e), odkudsi z(e), všude kolem, všude v(e)+6, všude na+6. Tento seznam dohromady čítá 71 jednotku typu příslovce + primární předložka s frekvencí od 100 výskytů.

Ukázalo se však, že nehledě na strukturní totožnost se tyto jednotky liší podle vlastností jejich komponentů a podle vztahů mezi těmito komponenty, na základě čehož se dají stanovit 4 skupiny zkoumaných předložkových jednotek:

1 Komponenty předložkového spojení jsou synonyma, mohou být vzájemně nahrazovány, každý z komponentů je syntakticky fakultativní, příslovce se může vyskytovat samostatně ve funkci předložky. Např. *blízko u: A v šeru blízko u vchodu spatřila Káťu, která tam seděla, nohu přes nohu, s nezbytnou igelitkou na klíně (// blízko vchodu // u vchodu).*

2 Primární předložka je syntakticky fakultativní, nemůže nahradit příslovce, příslovce se může vyskytovat samostatně ve funkci předložky, významovým centrem spojení je příslovce. Např. *nedaleko od: Sophie zaparkovala nedaleko od vchodu a vypnula motor (// nedaleko vchodu).*

3 Oba komponenty jsou syntakticky obligatorní, příslovce se nemůže vyskytovat samostatně ve funkci předložky. Např. *daleko od (poloha): Od železničního přejezdu k dálnici vede silnice nanejvýš kolem pultu farem a všechny stojí daleko od cesty (*daleko cesty, *od cesty, ale ant. blízko cesty).*

4 Příslovce je syntakticky fakultativní, ale sémanticky obligatorní, upřesňuje lokalizaci. Např. *daleko od (směr): Holmes pak odhodil kapesník daleko od sebe, připjal k psímu obojku pevný provaz a zavedl psa k sudu s vodou.*

Víceslovné předložky s místním významem vznikají v jazyku v souvislosti se snahou mluvčícího co nejpřesněji vyjadřovat prostorové vztahy. Systémovost a pravidelnost užívání daných předložkových jednotek v jazyku tedy vyžaduje jejich pečlivé zkoumání a teoretické pochopení.

LITERATURA

- Český národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>.
- BLATNÁ, Renata: Víceslovné předložky v současné češtině. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 351 s.
- KROUPOVÁ, Libuše: Sekundární předložky v současné spisovné češtině. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV 1985. 155 s.

Posun příklonek ve větách s infinitivem

Veronika Nováková

Ústav bohemistiky, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice

Enklitika neboli příklonky se v češtině obvykle vyskytují na tzv. Wackernagelově neboli druhé pozici, tedy za prvním přízvuchným výrazem ve větě. Existuje však řada případů, kdy se příklonky objevují na jiném místě ve větě, a to hlouběji ve větné struktuře, neboť postavení příklonek na začátku věty je možné pouze v nespisovné češtině.

V tomto příspěvku se zabýváme chováním příklonek ve větách se závislým infinitivem. Příklonky, které jsou komplementem infinitivu, se mohou od infinitivu přesouvat na druhou pozici dokonce až před matriční sloveso. Existují však případy, kdy k tomuto posunu příklonek dojít nemůže. Pokud by k němu došlo, stala by se věta nesrozumitelnou a negramatickou. Cílem tohoto příspěvku je zjistit, u kterých sloves k tomuto posunu dochází a co mají tato slovesa společného.

Pomocí dat Českého národního korpusu jsme zjišťovali, u kterých sloves s infinitivním komplementem, jejichž seznam jsme vytvořili pomocí valenčního slovníku, dochází k posunu příklonek od závislého infinitivu na druhou pozici ve větě. Slovesa, u kterých k tomuto posunu dochází, jsme dále srovnávali s teoretickými přístupy, které se zabývají chováním příklonek v podobných případech.

Jedním z nich bylo dělení na restrukturující slovesa, u kterých – mimo jiné – k posunu příklonek od závislého infinitivu dojít může, a na nerestrukturující slovesa, která posun neumožňují. Toto dělení je dobře zpracováno např. pro angličtinu, italštinu nebo němčinu. V tomto přístupu jsou jednoznačně vyčleňovány tři skupiny restrukturujících sloves: modální, fázová a slovesa pohybu. Do těchto skupin jsme mohli zařadit i některá slovesa z našeho seznamu, zbylá slovesa však tvoří příliš nesourodou skupinu a některá z nich v jistých ohledech neodpovídají tomu, jak jsou restrukturující slovesa obecně definována.

Další přístup dělí slovesa na irrealná a propozicionální. Tato slovesa se liší přítomností infinitivního času, který je vlastní irrealným infinitivům a je definován jako čas nerealizovaný nebo jako čas možné budoucnosti. Ani v tomto případě však neodpovídají všechna slovesa z našeho seznamu definici irrealných sloves a u některých sloves, u nichž posun příklonek nebyl zaznamenán, je infinitivní čas možné zaznamenat.

Nakonec jsme náš seznam sloves umožňujících posun příklonek konfrontovali s kategoriemi modálních specifikátorů, které jsou ekvivalentní s jinými prostředky vyjadřujícími modalitu. Naprostá většina sloves z našeho seznamu může být v jistých případech modálními specifikátory. Tento přístup by tedy z přístupů uváděných v tomto příspěvku nejlépe odpovídal chování příklonek u závislého infinitivu v češtině, ani tento přístup však není absolutní.

Problematika posunu příklonek v češtině není vyčerpána a není ani uspokojivě vyřešena, vyžádá si ještě řadu výzkumů, a to nejen na základě přístupů využitých v tomto příspěvku. Přesto je však jasné, že přístupy, které řeší problematiku příklonek v jiných jazycích, musí být podrobeny kritickému zkoumání v rámci našeho jazyka a některé nemusí být pro češtinu zcela vhodné.

Verbálne kolokácie

Nikoleta Olexová

Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

1 Úvod do problematiky, motivácia a zdôvodnenie výberu témy

Skúmanie kolokačného správania slovíes má prínos pre mnohé jazykovedné oblasti a disciplíny, ako sú lexikológia, lexikografia, syntax, morfológia, ale je dôležité aj pre didaktiku, prekladateľstvo a tlmočníctvo.

2 Status a pozícia kolokácií a ich vlastnosti

Čo sa týka sémantickej stability, môžeme kolokácie definovať ako sémanticky viazané asociatívne vzťahy. Sú morfosyntakticky obmedzené, lebo nemôžeme ich komponenty nahrádzať alebo rozširovať. Vo všeobecnosti môžeme charakterizovať kolokácie ako primárne binárne, teda dvojčlenné jednotky, ktoré pozostávajú z bázy a kolokátora.

Kolokácie sú zmysluplné slovné spojenia, ktoré fungujú v komunikácii ako hotové celky. Zmysluplnosť kolokácií závisí od kontextu, v ktorom sa nachádzajú. Kolokácie môžeme charakterizovať ako pevné, ustálené, často vyskytujúce sa, typické, stabilné slovné spojenia alebo kombinácie slov. Kookurencie sú slovné spojenia, ktoré sú mimoriadne frekventované. Pre kolokácie, kookurencie a idiómy je charakteristický spoluvýskyt, ale pojem kookurencie je chápaný z počítačného hľadiska, zatiaľ čo pojem idióm a kolokácia z hľadiska lexikologicko-sémantického. Ustálené slovné spojenia sú základnými prvkami slovných zásob jazyka a slúžia na tvorenie zmysluplných viet a textov. Aktivujú sa spontánne v podobe slovných asociácií. Súčasťou skúmania slovných zásob je skúmanie spájateľnosti slov. Spájateľnosť slov súvisí s ich polysémiou, teda so skúmaním významu slova, ktorý je realizovaný v kontexte. Môžeme povedať, že čím viac významov má slovo, tým je bohatší a väčší ich kookurenčný a kolokačný potenciál. Kolokačný potenciál môžeme skúmať tak, že sledujeme kombinatoriku a zmysluplnosť. Frekvenčná analýza a porovnanie kolokačných profilov synonymných slovíes nám ukazujú, že ak sa ich kolokačné profily rozchádzajú, ide v prípade, že daná kolokácia existuje len pri jednom z nich, o ustálené slovné spojenie a naopak ak sa kolokačné profily zhodujú alebo sú si podobné v spoluvýskyte, ide v prípade takýchto slovných kombinácií skôr o voľné slovné spojenie. Kolokácie sa v súčasnosti skúmajú pomocou metód korpusovej lingvistiky. A môžeme ich identifikovať pomocou kookurenčnej analýzy. Výsledky z korpusovej analýzy ukazujú ich typickosť a ustálenosť. Veľkú úlohu pri skúmaní kolokácií hrá veľkosť korpusu a jeho vyváženosť, prvé datovanie, miesto v texte, štylistické úrovne, ale aj rôzne významy a použitie. Problém vo výskume kolokácií je predovšetkým nepresné a nespoľahlivé členenie ustálených slovných spojení na voľné, typické, lexikalizované, idioma-

tické a bežné. Problematické je tiež to, že slovníky neregistrujú kolokácie, resp. jej komponenty bázu a kolokátor na základe ich frekvencie. V slovníku nájdeme zúžený výber kolokácií len vo funkcii doloženia na príkladoch v rámci významu. Základná univerzálna matrica pre identifikáciu verbálnych kolokácií obsahuje nasledujúce kombinatorické, potenciálne možné vzťahy slovesa: neurčitok slovesa s podstatným menom v nominatíve, genitíve, datíve, akuzatíve, prídavné meno so slovesom, negáciu so slovesom, sloveso v prvej, druhej a tretej osobe jednotného a množného čísla, tvar rozkazovacieho spôsobu, prídavné prítomné a minulé v kombinácii s inými slovnými tvarmi kolokátov.

3 Cieľ práce

Hlavný cieľ mojej plánovanej dizertačnej práce spočíva v kolokačnom skúmaní slovíes, v sémantickej, distribučnej a kontrastívnej analýze verbálnych kolokácií, v otázke polysémie, kohézie, valencie medzi kolokačnými elementami. Chcela by som sa zaoberať významami verbálnych kolokácií na základe danej lexikografickej registrácie v slovníkoch a v korpusoch, zvláštnosťami slovenských ekvivalentov v konfrontácii s nemčinou a frekvenčným výskytom verbálnych kolokácií. Empirickým základom mojej dizertačnej práce je vypracovanie detailných kolokačných profilov slovíes na základe korpusovej analýzy.

4 Výskumné metódy a metodika práce

Východiskom mojej práce je výskum spájateľnosti slov. Ide o vedecky najhodnotnejší, a to experimentálny výskum, pretože táto experimentálna štúdia pri skúmaní kolokácií využíva metódy a nástroje korpusovej lingvistiky. Metódy korpusovej lingvistiky umožňujú získanie exaktných, verifikovateľných a kvantifikovateľných dát. V popredí stoja matematicko-štatistické modely a nástroje, ktoré skúmajú frekvenciu, výskyt a spájateľnosť, teda kolokabilitu slov v texte. Vyhľadávať možno slová a slovné spojenia v reálnych kontextoch. Pomocou metód korpusovej lingvistiky môžeme slová a slovné spojenia triediť podľa frekvencie, abecedne alebo podľa slovného druhu. Pri vyhľadávaní kokurencií v korpusoch možno použiť filtre a to paradigmatické/lexikálne, syntagmatické/kombinatorické alebo stanoviť hranice frekvenčnej distribúcie, pozorovať ich spoluvýskyt v rámci intervalu, ktorý definujeme. Základnú metódu vyhľadávaní kolokácií predstavuje frekvenčná distribúcia tvarov slov podľa absolútnej frekvencie a stanoveného intervalu, ktorý si nastavíme (zúženú). Čo sa týka štatistického triedenia, zadávame pozíciu pre ľavý alebo pravý kontext. Frekvenčná analýza ukazuje typické vlastnosti skúmanej bázy a jej tvarov. Frekvenciu by sme mohli skúmať tak, že pre dané kokurenčné profily (týka sa to aj kolokačných profilov) vytvoríme podľa štatistickej miery určité prieniky. Tak dostaneme zhody, odchýlky a výnimky. Štatistické miery, napr. MI-score, T-score a iné ponúkajú vždy rôzne preferencie relevantných kombinácií slov a kolokácií. Nezhľadujú syntagmatické poradie. Na prvých miestach sú frekventované a nie lexikalizované kolokácie. Správanie sa kolokácií tiež

nemožno skúmať len pomocou štatistických mier, ale aj pomocou vyhľadávania v štruktúrnych reťazcoch.

Kookurenčná databáza CCDB a korpus DeReKo Inštitútu nemeckého jazyka s vyhľadávacím programom COSMAS II mi boli veľmi nápomocné pri spracovaní a vypracovávaní kolokačných profilov už v minulosti. Mám s nimi skúsenosť zo seminárov a pracovala som na ich základe aj pri písaní mojej bakalárskej a diplomovej práce. Téma mojej bakalárskej práce bola sémantická a distribučná analýza slovies s predponou *zer-* (*zerbrechen, zerfahren, zerfallen, zerfleischen, zerreißen, zerstören*) a v diplomovej práci som sa venovala sémantickej, distribučnej a kontrastívnej analýze adjektív, ktoré vyjadrujú ľudské vlastnosti: *traurig, lustig, dumm, doof, intelligent, geschickt*.

5 Predpokladaný prínos

Získané poznatky z mojej plánovanej dizertačnej práce budú nápomocné pri detailnom skúmaní nemeckého jazyka, ako aj pri detailnom zachytení a zobrazení slovnej zásoby nemeckého jazyka. Nové poznatky z tohto výskumu spätelnosti slov slúžia na lepší opis slovnej zásoby jazyka, pretože sa týkajú nielen lexikografie, lexikológie, ale aj morfológie, syntaxe, didaktiky a i. Využitie textových korpusov a použitie nových metód korpusovej lingvistiky pri skúmaní jazyka a slovnej zásoby prispievajú k lepšiemu lexikografickému opisu kolokácií. Toto skúmanie je tiež užitočné a potrebné pri kontrastívnom skúmaní kolokácií. Skúmanie kolokačných profilov slúži na prehĺbenie poznatkov o spätelnosti slov.

K pojetí a zpracování multiverbálních spojení v připravovaném výkladovém slovníku současné češtiny

Zdeňka Opavská

Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Impulzem pro napsání příspěvku byla tvorba a postupné zpřesňování koncepčních zásad pro zpracování víceslovných lexikálních jednotek (VLJ) v novém všeobecném výkladovém slovníku současné češtiny. Tento slovník s pracovním názvem *Akademický slovník současné češtiny* (ASSČ) vzniká od r. 2012 v oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR.

Příspěvek se zaměřuje na pojetí a lexikografické zpracování specifického typu víceslovných lexikálních jednotek, a to na multiverbální spojení a některá spojení jim typově blízká. Multiverbální spojení obecně řadíme k nefrazeologickým jednotkám. Při vymezení slovesných a jmenných multiverbálních spojení vycházíme ze širšího pojetí V. Vlkové, tzn. že jako multiverbální jednotky hodnotíme nejen ta víceslovná pojmenování, která koexistují se synonymními pojmenováními jednoslovnými a jsou s nimi formálně a/nebo sémanticky souvztažná, ale i ta víceslovná pojmenování, která vznikají analogicky na základě multiverbizačních modelů a jednoslovný ekvivalent nemají. K charakteristickým rysům multiverbálních spojení náleží 1) sémantická nerovnováha mezi komponenty spojení – řídicí člen (označovaný jako kategoriální, formální nebo funkční slovo) se vyznačuje obecným, širokým nebo v různé míře desémantizovaným lexikálním významem; závislý člen spojení je nositelem věcného významu pojmenování; 2) formální (slovtvorná) a sémantická souvztažnost s jednoslovným ekvivalentem (neplatí však vždy); 3) postavení na pomezí ustálených a neustálených spojení a na pomezí nefrazeologických a frazeologických lexikálních jednotek.

Návrh lexikografického zpracování multiverbálních spojení v ASSČ je zařazen do kontextu lexikografického zpracování celého souboru VLJ v ASSČ a je v něm přihlédnuto k dosavadním lexikografickým řešením v českých a slovenských výkladových slovnících. Multiverbální spojení navrhuje v ASSČ uvádět nevyčleněně mezi ostatní exemplifikaci substantivního nebo adjektivního hesla. Případný jednoslovný ekvivalent bude uveden za dané multiverbální spojení. U slovesného hesla zachytíme jeho platnost jako kategoriálního slova prostřednictvím samostatného významu. Při zpracování specifických spojení typu *udělat báb*, *udělat baf*, která se do jisté míry multiverbálním spojením blíží, navrhuje postupovat poněkud odlišným způsobem, a to uvádět je s výkladem a exemplifikací v graficky vyčleněné souslovné zóně v exemplifikaci jednoslovného hesla. Další zkoumání v oblasti multiverbálních spojení a šířeji

v oblasti VLJ s kategoriálním slovem i vlastní lexikografická praxe povedou ke zpřesňování navržených zásad.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) *Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny* (DF13P01OVV011).

K problematike transformovaných štruktúr vo Valenčnom slovníku slovenských slovies na korpusovom základe. Nominalizované participium.

Veronika Perovská

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

V príspevku sa autorka zaoberá nominalizovaným participiom, jedným typom transformátu spracúvaným v pripravovanom *Valenčnom slovníku slovenských slovies na korpusovom základe* (ďalej *VSSSKZ*). Oproti východiskovým dvom zväzkom *Valenčného slovníka slovenských slovies* (1. zv. Nižníková – Sokolová, 1998; 2. zv. Nižníková, 2006) ide o nový typ transformátu. Tento transformát sa vo *VSSSKZ* zapisuje skratkou *Vpart* (participiálny verbálny tvar), s príslušným spresňujúcim prívlastkom *pas*, *rez* alebo *nepas* podľa príznaku (pasívnosti, rezultatívnosti, nepasívnosti) charakteristického pre daný podtyp.

Nominalizované participium je výsledkom procesu nominalizácie zo slovesnej formy na mennú, základom tohto transformátu je trpné prídanie. Nominalizácia má za následok hraničný charakter transformátu, jeho pozíciu na pomedzí slovesného a menného výrazu, a teda osciláciu medzi dynamickosťou a statickosťou. Zo všetkých transformovaných štruktúr, zachytávaných vo *VSSSKZ* (reflexívne pasívum, dispozičná konštrukcia, participiálne pasívum, rezultatívna konštrukcia a nominalizované participium), predstavuje nominalizované participium najstatickejší transformát. Jeho primárnou funkciou je kondenzovať výpoveď.

Zo syntaktického hľadiska obsadzuje nominalizované participium najmä pozície atribútu (*Dejiny ťažko vybojovanej a ubránenej vlasti dávajú Izraelčanom silu chrániť svoj miništát.*), prívlastkovej polopredikatívnej konštrukcie (*Odobraté vzorky pôd prinesené z terénu na stanovenie v laboratóriu musia byť ešte pred samotným stanovením vhodne upravené.*) alebo doplnkovej polopredikatívnej konštrukcie (*Nezbadaný som stál pri dverách.*). Nominalizované participium sa realizuje v oboch číslach a vo všetkých pádoch a rodoch v závislosti od kategórie kongruencie.

Okrem vyčlenenia nominalizovaného participia ako nového typu transformátu došlo tiež k jeho rozdeleniu na tri podtypy. Jeden z podtypov predstavuje *Vpart pas*, kompatibilný len s imperfektívnou aspektovou formou a charakteristický príznakom pasívnosti (napr. *Deron Williams bránený Nowitzkým nepremienil svoj strelecký pokus.*). Tento podtyp je najdynamickejší z troch vyčlenených podtypov a najviac sa funkčne a sémantikou približuje k participiálnemu pasívu.

Ďalším podtypom je *Vpart pas rez*, nominalizované participium vytvorené od perfektívnej verbálnej formy, s príznakmi rezultatívnosti a pasívnosti (napr.

Nedávno si prišiel z dvora zbitý a zakrvavený.). Svojím významom a funkciou sa najviac približuje rezultatívnej konštrukcii.

Posledným podtypom je *V part rez nepas*, ktoré sa tvorí od perfektívnych sloviac a nemá príznak pasívnosti, len rezultatívny význam (napr. *Zvrtol sa, rozhodnutý odísť.*). Funkčná a významová podobnosť uvedených nominalizovaných participiálnych transformátov s participiálnym pasívom a rezultatívnou konštrukciou podporuje predpoklad ich vzniku procesom elidovania gramatickej morfémy, resp. synsémantického prvku z opisnopasívnej, resp. rezultatívnej kondenzovaním výpovede ako spôsobu dosiahnutia jazykovej ekonomizácie či štylistickej variability.

Vo valenčnej štruktúre týchto typov transformátov je najbežnejším pravovalenčným doplnením adverbiale určitého typu. Pri nedokonavej forme sa najčastejšie vyskytuje adverbiale pôvodcu deja (ADVorig) vo forme substantíva/substantivizovaného výrazu v inštrumentáli. Toto doplnenie predstavuje pôvodného agensa z východiskovej konštrukcie a zvýrazňuje dejovosť výpovede. Výskyt iných adverbialných doplnení je závislý od sémantiky slovesa. Objektové doplnenie bolo vo vybranej vzorke menej časté, čo je spôsobené buď prirodzeným presunom objektového doplnenia v akuzatíve do pozície subjektu, alebo súvisí s menným charakterom tohto typu transformátu, a teda potlačením dejovosti aj týmto spôsobom, resp. je spojené s upozadením objektu na základe jeho všeobecnej znalosti alebo kontextovej doplniteľnosti. Vyskytli sa tiež prípady nominalizovaných participií bez pravovalenčných doplnení, čo možno vysvetliť opäť transformačným charakterom týchto výpovedí alebo mennou povahou transformátu.

Vzhľadom na čiastkový charakter skúmaného materiálu (166 lexii, z nich pri 56 sa vyskytlo nominalizované participium) sme vyvodili len čiastkové závery, avšak domnievame sa, že ich platnosť rozsiahlejšia materiálová základňa iba potvrdí a doplní. Zistili sme, že nominalizované participium predstavuje pomerne častý transformát, ktorý si zasluhuje zvláštnu pozornosť. Jeho najvýraznejšou a univerzálnou vlastnosťou je schopnosť kondenzovať výpoveď. Je kompatibilný s perfektívnou aj imperfektívnou aspektovou formou, čo ovplyvňuje aj jeho ďalšie vlastnosti. Tento transformát sa môže dopĺňať o obligatórne objektové, no predovšetkým o fakultatívne doplnenia, prevažne adverbiale určitého typu. Dokonavá forma sa blíži významom k rezultatívnej konštrukcii, ba až k adjektívam, nedokonavá forma si zachováva silnejší dynamický príznak a častejšie sa pri nej vyskytujú rôzne participanty.

LITERATÚRA

- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava a kol.: Valenčný slovník slovenských sloviac. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998. 270 s.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana: Valenčný slovník slovenských sloviac. 2. zväzok (na korpusovom základe). Prešov: FF PU 2006. 272 s.

Intonácia pripravených prejavov v televíznom a rozhlasovom spravodajstve

Patrik Petráš

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa,
Nitra

Elektronické médiá (najmä rozhlas a televízia) považujeme v súčasnosti nielen za vplyvnú mienkotvornú inštitúciu, ale nazdávame sa, že tieto médiá majú značný vplyv aj na používanie jazyka v spoločnosti, resp. na formovanie jazykovej normy.

V príspevku poukazujeme na problém hodnotenia tzv. spravodajskej intonácie, resp. na možnosť rozdielneho vnímania intonácie v pripravených (čítaných) a spontánnych prejavoch, pričom sa sústreďujeme najmä na pripravené prejavy.

V slovenskej lingvistike prevláda tradícia členenia výpovedí z hľadiska intonácie na bezpríznačné (neutrálne) – príznakové – chybné (porov. Kráľ, 2009; Bugárová, 2001). V súvislosti s naznačeným rozlišovaním pripravených a spontánnych prejavov v spravodajských reláciách sa nám však takáto klasifikácia môže javiť viac-menej ako relatívna.

So zameraním sa na špecifiká spravodajských pripravených prejavov v médiách sa snažíme opísať intonačné podoby výpovedí, ktoré sú frekventované v dnešných prejavoch. Vyslovujeme tézu, že niektoré výpovede, svojimi intonačnými charakteristikami často hodnotené ako príznakové, nemusia byť hodnotené aj ako intonačne chybné, resp. v súčasnej situácii v slovenskom mediálnom priestore sú prijímané divákmi a poslucháčmi a začínajú sa vnímať ako spisovné, hoci nie sú v zhode s kodifikovanou podobou jednotlivých intonačných priebehov v rámci modálneho typu výpovedí.

Dokonca prejavy hodnotené ako intonačne bezpríznačné dnes už mnohí adresáti (najmä mladší) vnímajú ako „nudné“, intonačne nevýrazné. Toto všetko sa podpisuje na tom, že sa prejavy dnes dynamizujú, a to nielen v lexikálnej rovine, ale aj vo zvukovom stvárnení prejavov.

LITERATÚRA

BUGÁROVÁ, Marta: Intonácia a sémantika vety. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2001. 134 s.

KRÁĽ, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Martin: Matica slovenská 2009. 423 s.

Problematika výučby slovenského jazyka a literatúry v školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín

Janka Píšová

Štátny pedagogický ústav, Bratislava

Výber učebného obsahu, metód vyučovania sa riadi princípmi vyučovania cudzích jazykov, pričom sústava požiadaviek na vedomosti, zručnosti a návyky študentov zohľadňuje odlišnú funkciu slovenčiny v školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín od funkcie cudzích jazykov. Súčasnou implementáciou moderných vyučovacích stratégií, efektívnych foriem a metód do vzdelávania tak môžu absolventi nových študijných programov v praxi úspešne realizovať zámery obsahovej reformy, ktorá má skvalitniť prípravu žiakov na život vo vedomostnej spoločnosti.

Skvalitnením vysokoškolskej prípravy budúcich učiteľov slovenského jazyka a slovenskej literatúry pre školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín, ktorí budú počas štúdia cielene a systematicky vedení k tomu, aby si osvojili aj metódy výučby cudzieho jazyka, je možné dosiahnuť aj vyššiu úroveň súčasného výchovno-vzdelávacieho procesu v základných a stredných školách. Kvalifikovaní učitelia využívajúci moderné metódy dokážu odstrániť jazykové bariéry žiakov patriacich k národnostným menšinám, aby sa tí dokázali uplatniť na trhu práce a prispôsobiť sa požiadavkám vedomostnej spoločnosti.

Středněčeská stejnoořenná předložka a předpona ve slovesné vazbě

Barbora Poledňáková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Příspěvek se zabývá konkurencí slovesných vazeb, v nichž se vyskytuje stejnoořenná předložka a předpona (A) s takovými vazbami, kde figuruje pouze prefigované sloveso a prostý pád (B), anebo sloveso neprefigované a daná předložka (C). Tedy např. konkurence mezi vazbami A *přeskočiti přes něco*, B *přeskočiti něco* a C *skočiti přes něco*. Pojem stejnoořenný používáme ve smyslu etymologickém, kdy prefix a prepozice mají stejný lexikální základ, z něhož vznikly. Tuto konkurenci můžeme vnímat jakožto konkurenci větší lexikální explicitnosti a ekonomie jazykového systému.

Daný jev zkoumáme v období střední češtiny. Jako materiálová základna nám posloužila Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny (dále jen LDHBC).

Na konkurenční možnosti slovesných vazeb mají vliv funkce prefixu daných prefigovaných sloves: má-li prefix pouze sémanticky modifikační funkci, je možná jak konkurence A s B, tak i s C. Jestliže má prefix i (nebo především) funkci perfektivizační, je možná pouze konkurence A a B.

Významnou úlohu v konkurenci slovesných vazeb hraje polysémie lexikálních jednotek. Proto jsme vybraná slovesa (potažmo jejich vazby) zkoumali v jejich jednotlivých lexikálních významech.

Konkurence slovesných vazeb sloves s prefixem s funkcí sémanticky modifikační i perfektivizační

Jako příklad této skupiny uvádíme slovesnou vazbu *oddělití (od)*. Pro primární prostorově-dějový význam ‚*oddělit, odloučit, dát zvlášť*‘ zaznamenává LDHBC pouze vazbu předložkovou (S nom – VF – od – S gen), např. ‚*údové odlúčení sú a od sebe oddělení*‘ (KonáčPrav; 1528).¹ Podobně je tomu i u druhého významu, blízkého primárnímu: ‚*oddělit, odloučit v duchovním slova smyslu*‘, např. ‚*/kaciři/ sami se všelikerak oddělí od Ježíše*‘ (RokPostU; 1671).

Třetí význam slovesa *oddělití* je právnícké povahy: ‚*vybavit někoho náležitým věnem či podílem*‘. Zde se s předložkovou vazbou nesetkáváme vůbec, tento význam logicky nevyžaduje doplnění ve smyslu ‚*co bylo odděleno od čeho*‘, jak můžeme vidět na tomto příkladu: ‚*/syn/ Jan, kterémuž otec jeho Karel ještě za dnuov života svého dal markrabství bramburské a lužické a tím jej oddělil*‘ (HájkKronT; 1541).

Podobně je tomu i u dalšího prefigovaného perfektiva a stejnoořenné předložky: *předložiti před*. Zatímco u primárního prostorově-dějového významu

zaznamenává LDHBČ především slovesnou vazbu s předložkou (Snom – VF – před – Sacc – Sacc), u lexikálních významů vzdálenějších tomuto primárnímu (např. ‚*dávat něčemu přednost*‘) převažuje vazba s prostým pádem (Snom – VF – Sgen – Sacc).

Konkurence slovesných vazeb sloves s prefixem pouze s funkcí sémanticky modifikační

Z této skupiny jsme jako příklad vybrali slovesnou vazbu *přeskočiti* (*přes*). Pro primární, prostorově-dějový, význam ‚*skokem se dostat přes něco*‘ jsme v LDHBČ našli jak doklady pro vazbu se stejnoořennou předložkou (S nom – VF – přes S acc), např. ‚*a on /tj. biřic/ nemohše k ní přispíšiti přeskočil přes římsu u velkéjch schodů*‘ (TeigeMíst; 1603), tak s prostým pádem (S nom – VF – S acc), např. ‚*přeskočil ho i s koněm*‘. Bezpředložkovou vazbu však máme evidovanou jen z Rosova slovníku, slovníková hesla nemusí vždy odpovídat reálnému dobovému užívání daných lexémů (případně jejich vazeb a spojení).

Pro lexikální význam ‚*vynechat, vypustit*‘ máme v LDHBČ pouze doklady vazby bezpředložkové, např. ‚*aby, kdož by chtěl, mohl přeskočiti některou částku písně té*‘ (BlahMuz; 1558).

Neprefigované sloveso *skočiti* ve vazbě s předložkou přes LDHBČ neznamenává, avšak máme doloženu alespoň vazbu imperfektiva *skákatí*: ‚*aby... kníže uměl... zločince strestati..., loupežníkuov zmužile nechati přes kordy skákati*‘ (RešSir; 1575). Proto předpokládáme, že se se s předložkou *přes* pojilo i perfektivum *skočiti*.

Z uvedených příkladů i dalších zkoumaných sloves a jejich vazeb se zdá, že vazba prefigovaného slovesa se stejnoořennou předponou a předložkou byla ve střední češtině užívána zejména v primárních, prostorově-dějových, lexikálních významech daných sloves. Čím více se lexikální význam vzdaloval tomuto primárnímu, tím méně byla předložková vazba používána. Některé významy sloves pak takové doplnění, jež by bylo uvozeno danou stejnoořennou předložkou, vůbec neumožňovaly.

Výkladové poznámky v nejstarším českém překladu Knih královských

Markéta Pytlíková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Osobitě vysvětlivky a výklady vkládané přímo do textu jsou jedním ze specifických znaků nejstaršího českého biblického překladu, vzniklého zřejmě před rokem 1360 a zachovaného ve své nejstarší podobě v rukopise Bible drážďanské (kol. 1380) a dále v několika mladších rukopisech. Tyto krátké vložené texty naznačují, že překladatelé (neboť se jednalo o překlad kolektivní) zřejmě usilovali o co největší srozumitelnost textu, zároveň ukazují, že se jednalo o osoby vzdělané a orientované v nejnovějších dílech týkajících se biblické exegeze, neboť čerpali i z nejrenomovanější a nejaktuálnější výkladové příručky své doby.

Jak naznačil již průzkum Sante Graciotiho z roku 1964, a jak prokázaly průzkumy posledních několika let, hlavním zdrojem vysvětlivek a výkladů v nejstarším českém překladu bible je *Postilla litteralis* Mikuláše z Lyry, nejzásadnější předreformáční exegetické dílo, sepsané v 30. letech 14. století. Některé výklady jsou také převzaty ze staršího, ale velmi vlivného díla, z výkladu *Glossa ordinaria*. Vysvětlivky můžeme zhruba rozdělit na dva základní typy, vysvětlivky vykládající výrazy propriální (význam osobních a místních jmen, případně přesnější určení jejich nositele) a vysvětlivky vykládající výrazy apelativní, zejména neznámé reálie, nejasné idiomy, případně vysvětlující pasáž v širším kontextu.

Cílem tohoto článku bylo podívat se blíže na vysvětlivky apelativního typu v Knihách královských, konkrétně na vzorcích z 1. a 4. knihy Královské (dále 1 Rg a 4 Rg). Knihy královské jsou čtyři rozsáhlé texty popisující vládu judských a izraelských králů, které vznikly zřejmě v 6 stol. př. Kr.; jde o texty středověkému čtenáři relativně kulturně vzdálené, plné dobových reálií, výrazů a situací, které je někdy obtížné správně pochopit bez toho, aby se čtenatel alespoň základně orientoval v kulturně-historickém kontextu. Tato složitá textová situace je pravděpodobně jedním z důvodů, proč se staročeský překladatel Královských knih rozhodl užít v textu relativně velkého množství vysvětlivek.

V rámci tohoto článku na vzorku apelativních vysvětlivek z Knih královských ukazujeme, které předlohy těchto výkladových textů jsme schopni identifikovat (sledujeme jejich vztah k příručkám *Postilla litteralis* Mikuláše z Lyry a *Glossa ordinaria*) a jaký typ vysvětlivek se v Knihách královských nejčastěji vyskytuje. Zkoumali jsme vzorek vysvětlivek z prvních pěti kapitol 1 Rg (23) a 4 Rg (16), celkem tedy 39 apelativních vysvětlivek.

Průzkum vysvětlivek v Královských knihách

Ze 39 vysvětlivek, obsažených v námi zkoumaných textech, jsme byli schopni předlohu určit u 25 z nich. Z výsledků vyplývá, že nejčastějším inspiračním zdrojem vysvětlivek v našem vzorku je Lyrova Postilla, která byla předlohou ve více než polovině případů (16 x). Sedm předloh nalezneme jak v Lyrovi, tak v Glosse. Dvě vysvětlivky mají předlohu pouze v Glosse.

Apelativní vysvětlivky ve staročeském překladu lze zhruba rozdělit do tří skupin: na vysvětlivky vysvětlující neznámé reálie, vysvětlující nejasná slova či idiomy a vysvětlující kontext či hlubší význam textu.

Vysvětlivek osvětlujících neznámé reálie je v našem vzorku z Knih královských celkem osm. Objevují se u neznámých nebo kulturně vzdálených reálií, jako jsou například neznámé rostliny nebo choroby. Pro šest staročeských vysvětlivek jsme našli předlohu v komentáři Lyrovy Postilly, dvě jsou pravděpodobně inspirovány interlineárním výkladem z Glossy. V několika případech pak lze najít vysvětlivku zpracovanou jak v *Lyrovi*, tak v Glosse .

Vysvětlivek vykládajících nejasná slova, slovní spojení a idiomy je v našem vzorku celkem patnáct, obvykle se objevují u neobvyklých slovních spojení a idiomů, jejichž význam není z doslovného překladu zcela zřetelný. Osm z těchto vysvětlivek má přímou předlohu v komentáři Lyrovy Postilly, předlohou jedné je interlineární vysvětlivka v Glosse, u šesti vysvětlivek se nám předlohu v Glosse ani v Lyrovi nalézt nepodařilo.

Vysvětlivek osvětlujících kontext či hlubší význam textu se v našem vzorku vyskytuje šestnáct; osm z těchto vysvětlivek má předlohu v lyrovském komentáři, u osmi vysvětlivek se nepodařilo předlohu najít v Lyrových komentářích ani v Glosse.

Vysvětlivky bez předlohy

Ve zkoumaném vzorku se vyskytuje čtrnáct apelativních vysvětlivek, k nimž se nepodařilo dohledat předlohu ani v Lyrově komentáři ani v Glosse. Sedm z nich jsou vysvětlivky vykládající nejasná slova, slovní spojení a idiomy, sedm vysvětlivek patří k těm, které osvětlují kontext nebo hlubší smysl textu.

Není vyloučeno, že jsou tyto vysvětlivky přesto inspirovány Lyrovou Postillou; ovšem vysvětlivkou z jiného místa Královských knih, případně i z jiné biblické knihy; na tuto možnost ukázal předchozí průzkum Makabejských knih. Další možnou inspirací jsou dosud nezkoumané soudobé biblické pomůcky, například *Historia scholastica* Petra Comestora nebo výkladový slovník *Catholicon*. Vyloučit však ani nelze, že tyto vysvětlivky bez předlohy jsou autorským dílem samotného překladatele Královských knih, inspirovaného způsobem Lyrových výkladů, vedeného však vlastní erudicí a jazykovým citem.

Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu na podporu excellence v základním výzkumu GA ČR č. P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

LITERATURA

GRACIOTTI, Sante: La bibbia paleoboema della biblioteca di Brera. Milano: Pubblicazioni dell'Universita cattolica del Sacro Cuore 1964. 222 s.

Dynamika používania lingvistických termínov?

Szilárd Sebők

Katedra maďarského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Pri čítaní jazykovednej literatúry nie je ťažké nájsť príklady na formulácie, v ktorých autor akoby pripisoval určitému lingvistickému termínu vlastnosti, resp. schopnosti príznačné pre živé bytosti. Ide o prípady, keď by na základe autorových formulácií mohol mať čitateľ dojem, že použitý odborný termín začne „vykonávať činnosť“ a tým zároveň „ovplyvňovať“ prirodzenosť opísaného javu.

Príspevok je prípadovou štúdiou o tom, ako sa určitý lingvistický termín stáva v texte „činuschopným“. Predmetom skúmania bolo používanie termínu *jazykovej ideológie* v jednom texte autora tohto príspevku. Sledovali sme, či existuje korelácia medzi preferenciou formulácií spomínaného typu a frekvenciou výskytu termínu. Na získanie uceleného prehľadu na jednej strane o zmenách v preferovaní určitých spôsobov formulácie, na strane druhej o pomeroch frekvencie výskytu jednotlivých typov formulácií sme si zvolili výskum kvantitatívneho typu. Po kategorizácii jednotlivých spôsobov formulácií súvisiacich s termínom *ideológia* sme označili, ku koľkému použitiu termínu sa ktorý typ formulácie viaže. Pri určovaní frekvencie jednotlivých formulácií sme zohľadňovali ich miesto výskytu v texte. V rámci desiatich použití termínu nasledujúcich po sebe sme sledovali, ktorý spôsob formulácie bol koľkokrát reprezentovaný.

Na základe zmapovania frekvenčných zmien jednotlivých spôsobov formulácie sme zistili, že spôsob, ktorým sa odkazuje na pojem ako na živú bytosť, má svoje špecifiká. Tento spôsob formulácie sa v poslednej tretine textu stáva najčastejším v porovnaní s počtom výskytov iných formulácií, ale aj v porovnaní s počtom jeho vlastného výskytu v predchádzajúcich častiach textu. Ďalej, sme zistili, že keď sa v poslednej tretine textu tento spôsob formulácie stáva preferovaným, v takejto pozícii ostáva až do konca. Na základe týchto zistení sme dospeli k záveru, že s odbornými termínmi sa síce zaobchádza ako so statickými jednotkami vedenia, avšak tieto koncepty pri častom používaní „menia svoju tvár“: z odvodených vedeckých abstrakcií sa postupne stávajú „činuschopné“ entity.

Překlad biblických veršů v tzv. kázáních dzikovských ve vztahu ke staročeským překladům bible

Andrea Svobodová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Čeština byla jedním z prvních evropských vernakulárních jazyků, do kterého byla přeložena celá bible, do roku 1500 se předpokládá existence dokonce čtyř kompletních verzí překladu. Je tedy zcela na místě ptát se, zda v případě citování biblických míst v dobových dílech ožívaly tyto překlady, či zda jde o překlady svébytné. Takové otázky vyvstávají i v případě biblických citátů ve staročeské sbírce svátečních kázání obsažené v tak zvaném Rukopise dzikovském z počátku 15. století, která obsahuje celkem 88 kázání na dni významnějších světců řazených chronologicky v pořadí církevního roku (tedy kázání na okruh *de sanctis*; zařazeno je též několik kázání na hlavní svátky Páně z cyklu *de tempore*).

Staročeská kázání jsou z typologického hlediska tematickým sermonem – ten je uvozen krátkým citátem (jakýmsi mottem) z bible či jiné církevní autority, který postupně rozvíjí. Celkem je v dzikovských svátečních kázáních zaznamenáno 90 různých latinských citátů a jejich překladů, z toho 6 citátů je vzato z církevních otců (zejména sv. Řehoře), zbylých 84 citátů je biblických (50 starozákonních a 34 novozákonních):

Genesis (Gn) 4,10; **Exodus** (Ex) 9,29; 15,25; **Numeri** (Nu) 35,25; **Deuteronomium** (Dt) 26,7; **1. Paralipomenon** (1 Par) 29,25; **Job** (Job) 23,11; **Psalmi** (Ps) 16,3; 18,2; 22,5; 29,12; 44,10; 44,15; 50,12; 63,3; 66,8; 67,4; 67,19; 75,3; 76,17; 91,13; 115,7; 117,24; 118,1; 138,17; **Proverbia** (Pr) 31,10; 31,25; **Canticum Canticorum** (Ct) 2,12; 2,16; 8,5; **Liber Sapientiae** (Sap) 2,21; 3,1; 4,10; 5,1; 5,16; 8,3; 10,10; 12,1; **Sirach (Ecclesiasticus)** (Sir) 31,8; 38,1; 45,1; 51,13; **Isaias** (Is) 11,1; 40,20; 49,6; 52,13; **Ezechiel** (Ez) 18,4; 28,12-13; **Daniel** (Dn) 12,1; **1. Machabeorum** (1 Mach) 2,51; **Matthaeus** (Mt) 2,2; 7,7; 7,14; 9,9; 13,44; 16,19; **Marcus** (Mc) 6,17; **Lucas** (L) 1,13; 1,28; 2,10-11; 2,21; 2,22; 14,16; **Joannes** (J) 3,5; 14,23; 14,26; 15,5; 15,14; 15,16; **Actus Apostolorum** (A) 1,24; 2,4; 6,8; 9,15; **Epistola ad Romanos** (R) 9,13; 12,15; **Epistola ad Ephesios** (E) 6,11; **Epistola ad Hebraeos** (Hb) 7,26; 11,5; 11,33; **Apocalypsis** (Ap) 2,7; 10,1; 11,4; 12,1; 14,1.

Vzhledem k množství biblických citátů omezujeme pro tento příspěvek materiál pouze na 19 citátů evangelních. A ačkoli je jádrem příspěvku otázka českého překladu biblických citátů obsažených v kázáních dzikovských, totíž zda lze pozorovat vliv některého ze staročeských biblických překladů, či zda jde o znění zcela svébytné, bylo pro interpretaci zvláštností českého dzikovského překladu třeba vyjít nejen ze srovnání se zněním všech čtyř staročeských

redakcí biblického překladu a případně též dochovaných evangeliářů a mamotrektů, ale také s bezprostředně předcházejícím latinským citátem a s příslušným místem ve Vulgátě a v Peregrinových kázáních. S ohledem na nejasné stáří předlohy a opisu kázání dzikovských byl udělán průřez všemi staročeskými biblickými překlady (dochovanými v reprezentativních rukopisech).

Takovýmto křížovým srovnáním citátů a jejich překladů vyllynuly různorodé vztahy, popsány jsou zejména odchylky na rovině lexikální (ostatní roviny jsou zde reflektovány pouze výběrově).

Jednak nastává (poměrně vzácný) případ, že se znění dzikovského citátu latinského (dále též KázDzik/lat) i českého (dále též KázDzik/čes) shoduje se zněním vulgátním (čl. odd. čl. odd. 2.1.1). Častější jsou ovšem případy, kdy se znění KázDzik/lat nebo KázDzik/čes od Vulgáty liší (přidává nebo ubírá): jednak kdy se liší KázDzik/lat, ale KázDzik/čes se drží vulgátního čtení (čl. odd. 2.1.2), nebo naopak, kdy se vulgátního čtení drží KázDzik/lat, ale KázDzik/čes se nějakým způsobem liší (čl. odd. 2.1.3), případně také nastává situace, kdy se od vulgátního čtení liší KázDzik/lat i KázDzik/čes (čl. odd. 2.1.4). Určitá specifika českého dzikovského překladu pak vyplynula ze srovnání jednotlivých staročeských překladů citátů (čl. odd. 2.1.5).

Odchylky uvedené v jednotlivých oddílech se dají interpretovat různými způsoby. Jednak je možné rozdílná znění připsat na vrub již předloze (nebo předlohám), ze kterých sledované prameny vycházely – at už při opisu či překladu.

Proto spíše než hledat souvislost s některým ze staročeských překladů citovaných biblických veršů je třeba pátrat po samotné předloze latinských kázání (anebo alespoň po textu příbuzném), její objevení by mohlo pomoci vymezit místo dzikovských kázání v rámci textové tradice kazatelských sbírek peregrinovského typu. A ačkoli výběr témat nebyl pro církve závazný, jako tomu bylo v případě perikop, jejichž výběr a řazení může být dobrým ukazatelem původu sbírky, přesto výběr témat a jejich znění na jistá specifika určité provenience poukazuje. Kromě toho by nalezení předlohy mohlo napomoci při interpretaci některých obtížně srozumitelných míst textu skrze různočtení.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

Poznámky ke vzniku a dataci deminutivních přípon *-ěček, -ěčka, -ěčko*

Klára Šatanová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Tento příspěvek se zabývá deminutivou, jakožto jednou z významných modifikačních kategorií. Zaměřuji se v něm zejména na slovtvorné odvozovací prostředky, konkrétně na sekundární deminutivní sufify *-ěček, -ěčka, -ěčko*.

Z odborné literatury, která se zabývá deminutivou a ze sondy ve slovnících starší češtiny vyplývá, že ke konci staročeského období se již zmíněné deminutivní sufify nevyskytovaly. Pokud však nahlédneme do slovníků mladších na novočeský stav, tak zjistíme, že zde se deminutiva s dlouhým vokálem *-é* již běžně vyskytují. Otázka tedy zní, jak je tato varianta stará a kdy se začala prosazovat.

Teoretickým východiskem pro mou práci byla především kapitola Slovtvorba od Dušana Šlosara v *Historické mluvnici češtiny* (1986). O období střední češtiny máme jen málo poznatků, jelikož chyběl dostatečný jazykový materiál. V současné době však můžeme využít jazykového materiálu Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny (dále jen LDHBC), která nyní zahrnuje více než 750 000 dokladových lístků.

Deminutiva se od svého základového slova liší přidáním významovým rysem, který vyjadřuje kvantitativní modifikaci. Zvláštností kategorie deminutiv je možnost vícenásobné derivace, tímto procesem vznikají sekundární deminutivní sufify. Častým jevem je také postupné stírání deminutivního významu u primárního sufify, kdy jeho místo postupně nahrazuje nově vzniknuvší sufify sekundární.

Ze Šlosarovy Slovtvorby (1986) vyplývá, že sufify *-ěček, -ěčka, -ěčko* byly záležitostí čistě obrozeneckého období. Tyto poznatky jsem tedy konfrontovala s LDHBC. Právě na základě jednotlivých dokladů z databáze lze ukázat, že pocházejí z období mnohem staršího.

V následujících částech příspěvku pracuji již s konkrétními doklady, kterými jsou hesla *truněček, hrněček, apatěčka, apotěčka, jablěčko, sluněčko, srděčko* a *zrněčko*. Většina z nich je doložena opakovaně v různých pramenech, nicméně většina pramenů pochází z 2. pol. 16. stol.

Vzhledem k tomu, že nalezených lexikálních jednotek s tímto typem deminutivních sufifů není tak velké množství, sledovala jsem osud sufifů během následujících vývojových fází u všech těchto konkrétních deminutiv. Pokusila jsem se ukázat, zda a nakolik byla ukotvená ve slovní zásobě a zda se v tomto tvaru dochovala až do novočeské fáze. K tomuto zkoumání jsem využívala Jungmannův *Slovník česko-německý* (1835 – 1839), *Příruční slovník jazyka českého* (1935 – 1957) a *Slovník spisovného jazyka českého* (1960 – 1966).

První skupinu slov tvoří ta, která jsme mohli najít v LDHBC, ale v pozdějších fázích vývoje jazyka již nebyla ve slovní zásobě pevně ukotvena, neobjevují se tedy ani v Jungmannově slovníku, ani v žádném z mladších. Do této skupiny patří deminutiva *truněček, apatéčka a apotéčka*.

Druhá skupina, kterou tvoří *jabléčko a hrněček*, je tvořena jednotkami, které najdeme v Slovníku česko-německém jako deminutiva, ale do novočeské slovní zásoby se již nedochovala.

Třetí a poslední skupina se skládá z deminutiv *sluněčko, srdéčko a zrněčko*. Tyto jednotky jsme mohli najít nejen v Jungmannově slovníku, ale také v mladších slovnících PSJČ a SSJČ. Všechna tato deminutiva jsou stále součástí slovní zásoby, často jsou ale označena jako knižní výrazy, v běžné komunikaci se s nimi tedy běžně nesetkáme.

Pravděpodobných vlivů na vývoj deminutivních sufixů je hned několik. Zejména je třeba podotknout, že počátek 16. století je obdobím vzájemného prolínání jazykových jevů a právě první doklady těchto sufixů se objevily krátce po roce 1500. Z tohoto důvodu vedle sebe ve stejné době u sufixů existovaly různé hláskové alternace. Suffixy s dlouhým vokálem *-é* zřejmě vznikaly rovněž pod tlakem systému, na základě analogie, jelikož většina sekundárních sufixů měla samohlásky dlouhé.

LITERATURA

- JUNGSMANN, Josef: Slovník česko-německý Josefa Jungsmanna. Praha: Pomocí Českého museum 1835 – 1839. 4688 s.
- LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav: Historická mluvnice češtiny. Praha: SPN 1986. 423 s.
- Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012, verze 0.9.5.0. Dostupné z WWW: <http://madla.ujc.cas.cz/>.
- Příruční slovník jazyka českého. Praha: Státní nakladatelství 1935 – 1957. Dostupný z WWW: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc>.
- Slovník spisovného jazyka českého. Red. B. Havránek. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960 – 1966. 3581 s.

Jak se vyslovuje Slovensko?

Veronika Štěpánová

Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

V příspěvku se zabýváme jedním segmentálním výslovnostním jevem v češtině, který je projevem tzv. artikulační asimilace způsobu tvoření. Ačkoli jde o hláskovou změnu, která je velmi frekventovaná, podle našich zkušeností si jí mluvčí nejsou obvykle vůbec vědomi.

V souhláskových skupinách, v nichž za explozivou následuje frikativa *s*, *z*, *š* nebo *ž*, dochází v běžné řeči snadno k artikulační asimilaci způsobu tvoření. Tento jev se vyskytuje rovněž u exploziv nazálních (*n*, *ň*). Působením artikulační překážky, která je typická pro explozivu (tj. úplný závěr), dochází ke změně frikativy v hlásku polozávěrovou (tj. v afrikátu *c*, *č*, $\overline{dz}$, $\overline{dž}$). Ve spisovné češtině by však podle příruček k takovéto artikulační asimilaci docházet nemělo, takže např. adjektivum *slovenský* by mělo být realizováno jako [slovenski:], nikoli [slovencki:]; *slovenština* pak jako [slovenšt'ina], nikoli [slovenčt'ina]. Pokud je nám známo, jakákoli pochybnost o tom, zda toto ortoepické pravidlo odpovídá současné výslovnostní normě, dosud nebyla vyslovena.

Protože se nám jeví jako pravděpodobné, že obzvláště ve skupině *ns* i v jinak spisovných projevech nežádka k asimilaci dochází, podívejme se nyní na data získaná z korpusu Monolog. Korpus Monolog (<http://monolog.dialogy.org/>) obsahuje nahrávky a ortografické přepisy monologických veřejných projevů profesionálních mluvčích veřejnoprávního Českého rozhlasu. Byl vytvořen především jako jeden z dosud mála zdrojů výzkumu současného výslovnostního úzu/normy v českých médiích.

Analyzovali jsme celkem 262 dokladů slov, v nichž se v grafice skupina *ns* objevuje. Vzhledem k tomu, že jediná artikulační asimilace, kterou dosavadní ortoepická kodifikace připouští jakožto spisovnou, se týká (ve skupinách *ts*, *tš*, *dz*, *dž*) situace, kdy se tato spojení ocitnou uvnitř slova na rozhraní kořene a přípony, budeme se dále zabývat pouze případy, kdy se i skupina *ns* ocitla v takovéto pozici. Celkově se jedná o 181 dokladů, z nichž pouhých 11 je realizováno v souladu s dosud platnou ortoepickou kodifikací jako [ns], zbývajících 170 pak asimilovaně jako [nc]. Doklady pocházejí celkem od 13 různých profesionálních mluvčích. Ani u jednoho z nich jsme nenalezli výhradně ortoepické realizace [ns], každý mluvčí vyslovoval skupinu *ns* asimilovaně jako [nc] opakovaně. Podobu [ns] vyslovalo celkem 7 různých mluvčích. Vzhledem k nízkému počtu výskytů podoby [ns] nelze vyvozovat vzhledem k mluvčím žádné další závěry.

Vliv na výslovnost skupiny *ns* však může mít jiný faktor než mluvčí. Pokud se totiž v našem vzorku dokladů zaměříme na hlásku následující za konsonantem

s, zjišťujeme, že právě následná hláska pravděpodobně bude mít určitý vliv na realizaci celé souhláskové skupiny. Vzhledem k tomu, že analyzujeme pouze případy, kdy *ns* stojí na hranici kořene a přípony, je repertoár možných následujících hlásek v sufixech značně omezen (v češtině pravděpodobně pouze na dvě, a to *k* a *t*). V našem materiálu se nachází 164 případů, kdy za *ns* stojí souhláska *k* a 17 případů se souhláskou *t*. Ze 164 dokladů skupiny *nsk* je jich plných 162 realizováno asimilovaně jako [nck], a tedy pouze 2krát ortoepicky jako [nsk], avšak ze 17 dokladů skupiny *nst* se vyskytuje asimilovaná forma [nct] 8krát a neasimilovaná [nst] 9krát. Lze se tedy domnívat, že výslovnost skupiny *ns* je ovlivňována i dalším hláskovým okolím, avšak tuto souvislost by bylo potřebné ověřit na rozsáhlejším vzorku dat.

Je pravděpodobné, že i širší výzkum výslovnosti skupiny *ns* v současné spisovné mluvené češtině by potvrdil převažující tendenci realizovat toto spojení na rozhraní kořene a sufixu slova asimilovaně jakožto [nc]. Ačkoli se nikdo z autorů publikací o spisovné výslovnosti, které jsou novější než ortoepická kodifikace, o této tendenci nezmiňuje, nelze ji přehlížet. Podle našeho názoru by se mělo zvážit, zda v pozici na rozhraní kořene a přípony nekodifikovat asimilovanou výslovnost jakožto nižší, avšak spisovnou variantu, a to především u spojení *nsk*. Realizace [nck] namísto [nsk] by totiž pravděpodobně nezpůsobovala žádné problémy posluchačům (vzhledem k tomu, že se vyskytuje v koncové části slova, by neměla vliv na prediktabilitu textu; podle našich zkušeností tento drobný rozdíl nejsou někteří posluchači schopni ani po předchozím upozornění na daný jev rozlišit). Z hlediska mluvčího jde pak o podobu artikulačně pohodlnější. Je navíc otázka, zda by na některé posluchače nepůsobila důsledná realizace neasimilovaných podob poněkud hyperkorektně (afektovaně, nepřirozeně). Z hlediska jazykového systému by pak šlo o analogické pravidlo asimilace způsobu tvoření, jaké již platí u skupin nenazální alveolární explozi-
va + sykavka, tj. u *ts*, *tš*, *dz*, *dž*.

Na závěr se ještě krátce vraťme k výrazu *Slovensko*, který jsme si vybrali jakožto modelový příklad i do názvu našeho příspěvku. Není překvapivé, že podstatnou část našich dokladů tvořilo právě toto pojmenování. Ať se v našem vzorku vyskytly jakékoli tvary výrazů *Slovensko*, *Československo*, *slovenský* nebo *československý* (celkově šlo o 40 případů), naprosto vždy byly vysloveny asimilovaně, tj. [slovencko], [českoslovencko], [slovencki:], [českoslovencki:]. Podobu [slovencko] atd., kterou považuje dosavadní ortoepická kodifikace za jedinou spisovnou, jsme nezaznamenali ani jednou.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu GA ČR č. 13-00372S a s podporou RVO: 68378092.

František Šujanský – folklorista a jazykovedec

Dominika Tekeliová

Slavistický ústav Jána Stanislava, Slovenská akadémia vied, Bratislava

Druhá polovica 19. storočia a obdobie prelomu 19. a 20. storočia sa z hľadiska folkloristiky vo všeobecnosti vníma ako metodologicky a filozoficky nejednoznačné a politicky nestabilné. Folklor sa stal najdostupnejším materiálom, ako vyjadriť národnú rovnoprávnosť v rámci Uhorska v tomto období. Z tohto dôvodu sa koncipovali rôzne zberateľské programy a výzvy na osvetu predovšetkým prostého ľudu. Preto folkloristická práca často presahovala svoje hranice výskumu, zberatelia dokázali plniť nielen funkciu zapisovania, ale podnikli aj kultúrno-národný vývin a koncepciu slovenskej vzájomnosti.

Z hľadiska zberateľskej činnosti zameranej na folklórne prozaické žánre je najplodnejším obdobím romantizmus, ktorý prestal vnímať ľudovú kultúru ako žáner za oficiálnou hranicou národnej kultúry, ale naopak cenil si umeleckú pamiatku národnej minulosti. Zbierky publikované v období romantizmu však neposkytujú autentický pramenný materiál, hoci vychádzali a čerpali z ľudovej tradície. Hotové texty zberatelia redigovali a upravovali v súlade s dobovými estetickými a ideologickými zámermi. Založením vedeckých inštitúcií ako Matica slovenská (1863) a neskôr Muzeálna slovenská spoločnosť (1895) sa nielen podporil výskum ľudovej kultúry, ale podarilo sa aj prekonať názory na ľudovú kultúru a zaviesť exaktné metódy výskumu zberu artefaktov. Vzniknuté inštitúcie združovali vzdelancov z rozličných vedných odborov – pre ľudovú kultúru a jazyk to bol národopisný odbor pri MSS, kde pôsobili napr. A. Kmeť, Š. Mišík, F. Šujanský, J. L. Holuby, P. Sochán a ďalší. Práve zásluhou P. Socháňa vzniká návod na zbieranie etnografického materiálu a výskum ľudovej hmotnej kultúry. V porovnaní s výskumnými metódami predošlej romantickej generácie sa popredia dostáva realistické ponímanie výskumu materiálnej kultúry založené na myšlienke pozitivismu a narastá záujem a úsilie o pravdivé zobrazenie života ľudu, objektívne a exaktné vysvetlenie javov. V tomto období začína pôsobiť generácia bádateľov, ktorí používali exaktné metódy pri zbere a výskume hmotnej, ale i duchovnej kultúry.

Niektorí zberatelia na prelome 19. a 20. storočia zhromažďovali folklórny slovesný materiál prevažne s cieľom výskumu a poznávania jazyka: napríklad jazykovedec Samuel Cambel zapísal množstvo folklórnych prozaických textov a jeho zbierka ľudových rozprávání v pôvodnom nárečí predstavuje veľký prínos pre interdisciplinárny výskum. Podobne i František Šujanský, slovenský vzdelanec konca 19. storočia, zhromaždil v záujme o výskum jazyka bohatú zbierku slovesného materiálu – zbierku paremiologických jednotiek a zbierku ľudových rozprávání. A z výskumu publikoval množstvo odborných jazykovedných článkov. V príspevku predstavíme kniha a vzdelanca Františka Šujanského a obdobie, ktoré má v slovenských dejinách dôležité miesto.

Franglais as a Sociolinguistic Phenomenon

Andrej Timko

Ústav cudzích jazykov, Technická univerzita, Zvolen

V súčasnej dobe patrí znalosť aspoň jedného cudzieho jazyka k základnej výbave človeka. V mnohých oblastiach, ako sú školstvo, veda, technika, politika či ekonomika, sa ozýva silná potreba komunikovať aj v inom než materinskom jazyku. Zvyšujúci sa záujem učiť sa angličtinu, ktorá sa dnes považuje za medzinárodný jazyk a označuje sa pojmom *lingua franca*, je nespochybniteľný. Angličtina má dnes takú silnú pozíciu, že sa skutočne môže definovať ako dorozumievací a kontaktný jazyk medzi ľuďmi, ktorí nezdediajú rovnaký materinský jazyk. V prípade angličtiny ako novodobej *lingua franca* sa zdá len málo pravdepodobné, že by sa nemala ďalej rozvíjať a posilňovať jej pozícia a použitie v európskom, ale aj v celosvetovom priestore. Jej vplyv sa prejavuje v mnohých oblastiach, či už z hľadiska lingvistiky, pedagogiky, sociológie či kulturológie. Môžeme konštatovať, že globalizačné tendencie dnešného sveta priniesli so sebou nevyhnutnosť dorozumieť sa a zjednodušiť komunikáciu medzi ľuďmi. Rozmer a rozsah, v akom sa angličtina používa a do akej miery vplýva na ostatné jazyky, je predmetom mnohých diskusií. Existujú aj názory, podľa ktorých angličtina dokonca potláča až obmedzuje použitie iných európskych jazykov, vrátane francúzštiny, stálym zasahovaním a vplývaním na stále viac sfér a špecializovaných okruhov jazyka. Značný je aj vplyv angličtiny na obyvateľov Európy, najmä mladú generáciu, ktorá je často inšpirovaná práve anglo-americkou kultúrou, ktorej súčasťou je samozrejme aj jej jazyk.

Lexikálne obohatenie francúzštiny v 20. storočí bolo bez akýchkoľvek pochybností motivované nevyhnutnosťou a snahami nájsť náhrady a substitúcie pre prebraté slová a výpožičky anglo-amerického pôvodu. Tieto snahy súviseli najmä so zámerom eliminovať slová, ktoré sa javili ako len veľmi málo transparentné a citeľne nie vlastné francúzštine a ktoré sa chápali ako prostriedky, ktoré do veľkej miery poškodzovali francúzsku jazykovú kultúru. Hybridy, grafické adaptácie anglo-amerického pôvodu taktiež prispeli k tomu, aby odlišili francúzštinu od nového, konkurujúceho spôsobu komunikácie, tzv. *franglais*. Dnes, na začiatku 21. storočia, vyvstáva otázka a výzva pre lingvistov zodpovedať, či *franglais* vôbec existuje, do akej miery ovplyvňuje francúzštinu, komunikáciu medzi rodenými hovoriacimi a frankofónmi, francúzsku kultúru, zvyky, tradície a spôsob života, ale aj aká je prognóza do budúcnosti. Niektorí francúzski lingvisti, ale aj Francúzi samotní sa domnievajú, že je už čas, aby sa prekročil rámec škandalizovaných reakcií na jazykovednú situáciu a súčasný stav francúzštiny, ako aj pesimistických vízií týkajúcich sa jej ďalšieho vývoja a budúcnosti. Ako relevantnejšie sa javí, aby sa prešlo k detailnejšej analýze

inštitucionálnych opatrení a zároveň sa tieto analýzy uviedli do súvislosti s lingvistickými a sociolingvistickými štúdiami a výskumom. Fenomén použitia anglicizmov a prebratých slov z angličtiny do francúzštiny, ako aj použitie tzv. *franglais* viedli k takej hlbokej úvahe nad stavom francúzskeho jazyka a jeho budúcnosťou, že to môžeme považovať za jeden z najdôležitejších a najvýznamnejších míľnikov dejín a evolúcie francúzštiny v 20. storočí a na začiatku 21. storočia.

Cieľom predloženého článku je upriamiť čitateľovu pozornosť na lingvistickú situáciu a na sociolingvistický fenomén zvaný *franglais*, jeho pôvod, vytvorenie a použitie. Na začiatku prvej kapitoly sa zameriavame na sociálne a lingvistické vzťahy medzi angličtinou a francúzštinou. Opisujeme jazykovú situáciu vo Francúzsku od minulých storočí až po súčasnosť, ako aj kontakt a vývin jedinečného lingvistického vzťahu medzi dvomi dominantnými a lingvisticky hegemonnými európskymi jazykmi a jazykmi Európskej únie. Podávame tu prehľad sociálnych a s tým spojených jazykových zmien, ktoré sa udiali vo Francúzsku počas uplynulých storočí, a to so zreteľom na priamy jazykový kontakt a interakciu medzi francúzštinou a angličtinou a jednotlivé kontaktné situácie, ktoré sú zároveň jedným z aspektov kultúrneho kontaktu. V prvej kapitole opisujeme taktiež význam a postavenie francúzštiny a jej vnímanie zo strany rodených hovoriacich ako súčasť vlastnej identity a kultúry. Druhá kapitola sa zaoberá samotným fenoménom *franglais*. Kladieme v nej dôraz najmä na pôvod *franglais*, rozličné uhly pohľadu a definície tohto jazykového fenoménu, ako aj na rozličné názory lingvistov na túto problematiku. V tretej kapitole rozoberáme najmä francúzske jazykovú politiku, reakcie niektorých francúzskych jazykových puristov a činnosť francúzskych štátnych a jazykovedných inštitúcií. Taktiež opisujeme ich vzťah a náhľad na problematiku *franglais* a na použitie anglicizmov vo francúzštine. Štvrtá kapitola podáva bližší opis lexikálnych a syntaktických zmien francúzštiny pod vplyvom angličtiny, rozličné kategórie anglicizmov a slov vo francúzštine prevzatých z angličtiny, ako aj sociálnu identitu a jej formovanie u mladých ľudí prostredníctvom používania *franglais*. Posledná kapitola sa zameriava na opis a úlohu masovokomunikačných prostriedkov v rozličných sférach, ako sú najmä systém filmovej tvorby, kinematografia a hudobný priemysel, pri šírení a propagácii *franglais*. Naším príspevkom sme prišli k zaujímavým výsledkom, ktorými sme sa snažili poukázať na blízke lingvistické vzťahy medzi francúzštinou a angličtinou a detailnejšie vykresliť fenomén *franglais*, jeho pôvod a použitie a taktiež reakcie francúzskych lingvistov aj širšej spoločnosti na túto problematiku.

Vymedzovacie zámená v slovenských a srbských frazémach (delimitatíva a adverzatívna)

Jasna Uhláriková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta, Univerzita v Novom Sade, Nový Sad

Predmetom výskumu, o ktorom hovoríme v tomto príspevku, sú vymedzovacie zámená v slovenskej a srbskej frazeológii. Teoreticko-metodologickým východiskom tohto výskumu je predovšetkým slovenský frazeologický základ, ktorý položili Jozef Mlacek a František Miko v slovenskej a Josip Matešić a Antica Menac v srbochorvátskej, neskôr Dragana Mrševićová-Radovićová v srbskej frazeológii. Prvé frazeologické výskumy sa v srbochorvátskej lingvistiky (potom však v srbskej a chorvátskej) začínajú v 70. rokoch minulého storočia rovnako ako v slovenskej jazykovede. Výskumy z frazeológie však neboli také intenzívne ako u slovenských jazykovedcov ako následok značne menšieho záujmu lingvistov o frazeológiu. V roku 1987 srbská lingvistka Dragana Mrševićová-Radovićová uverejňuje monografiu *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, ktorá sa stala mimoriadne dôležitou pre budúce výskumy v oblasti srbskej frazeológie. Dodnes z nej vychádza väčšina starších i mladších srbských frazeológov. Možno konštatovať, že aj napriek malému počtu frazeologických výskumov je počet lexikograficky zachytených frazém síce nedostatočný, ale relatívne uspokojivý. Frazémy sú aj v srbskom aj v slovenskom jazyku zachytené predovšetkým vo výkladových, ale aj v niektorých menších dvojjazyčných a viacjazyčných frazeologických slovníkoch. Paradoxom je však to, že vzhľadom na nevelký záujem o výskum frazeológie a malý počet teoreticko-metodologických a ideografických prác v srbcine, resp. chorvátčine existuje frazeologický slovník Josipa Matešića *Frazeološki riječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982), ktorý je dodnes prijateľný a aj v súčasnosti najlepší frazeologický slovník rovnako dôležitý tak pre súčasnú srbskú, ako aj pre chorvátsku frazeológiu. Doposiaľ existujúce slovníky zachytávajúce slovenskú, resp. srbskú frazeológiu sa stali v rámci nášho výskumu prameňmi excerptovania frazém.

V príspevku sa sústreďujeme na:

a) problém klasifikácie zámen v slovenčine a srbcine – sledujeme niekoľko existujúcich klasifikácií v starších aj novších gramatikách;

b) funkčnú a významovú stránku vymedzovacích zámen vo frazeológii – vyčleňujeme jednotlivé sémantické mikropolia, ktoré tvoria frazémy motivované vymedzovacími zámenami.

Zisťujeme vysoký stupeň zhody v slovenskej a srbskej frazeológii, zatiaľ čo menšie rozdiely vyplývajú z rozdielnej motivácie, resp. z rozdielnej štruktúry týchto dvoch jazykov.

Príspevok je súčasťou republikového projektu *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, ktorý financuje Ministerstvo osvetu, vedy a technologického rozvoja Republiky Srbsko (číslo projektu: 178017; riešiteľ projektu: prof. Dr. Miroslav Dudok).

LITERATÚRA

MATEŠIĆ, Josip: Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb: Školska knjiga 1982. 808 s.

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, Драгана: Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику. Београд: Филолошки факултет београдског универзитета 1987. 163 с.

Lexikografické spracovanie slangového slovníka. Heslové slovo.

Denisa Vagaská

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Pri organizácii slovníka možno hovoriť o jeho makro- a mikroštruktúre. Makroštruktúra predstavuje celkové usporiadanie slovníka, výber a zoradenie hesiel v alfabetickej poradí. Mikroštruktúra sa týka organizácie informácií v konkrétnej heslovej stati (napr. významy polysémických slangizmov). Kompilácia slovníka je abstraktná činnosť, ktorej výsledkom sú abstrakcie rôzneho stupňa alebo druhu. Konkrétnymi príkladmi sú len citácie z rôznych zdrojov, ktoré pomáhajú pri exemplifikácii slangových výrazov. Ich výber a citovanie, ako dôkaz výskytu slangizmu v určitom význame, je znova abstraktná práca podobne ako zovšeobecňovanie významov slangizmov z konkrétnych príkladov (slovných spojení, viet, kontextu). Heslová stať slangového minislovníka je lineárna, bez dimenzionálneho rozvrstvenia. To znamená, že významy polysémických slangových výrazov sú radené za sebou a nie sú rozpracované dimenzionálne. Väčšina heslových slov sa uvádza v základnom tvare, ktorý reprezentuje gramatickú paradigmatu slova. Okrem toho slovník obsahuje aj výrazy v špecifických (konkrétnych) tvaroch, pretože v základnom tvare neplnia funkciu slangizmu alebo sa v slangu vôbec nepoužívajú. Rozhodnutie, či slangové výrazy, ktoré majú rovnakú formu, budú zaznačené ako jedno alebo viacero hesiel, závisí od toho, či sú ich významy vnímané ako navzájom prepojené (polysémia) – patriace do toho istého zoskupenia významov alebo úplne rozdielne (homonymia). Homonymá sa potom stávajú súčasťou makroštruktúry slovníka a polysémia ovplyvňuje mikroštruktúru.

Vyjadrovanie záporu v slovenskom posunkovom jazyku

Roman Vojtechovský

Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky,
Oddelenie posunkového tlmočnictva, Masarykova univerzita, Brno

Príspevok sa zaoberá základnými jazykovými prostriedkami, ktoré môžu vyjadriť zápor v slovenskom posunkovom jazyku. Podáva prehľad o najfrekvencovanejších jazykových prostriedkoch záporu – manuálnych a nemanuálnych. Príspevok poukazuje na ich podoby a významy, prípadne aj na pravidlá používania.

Kľúčové slová: zápor, slovenský posunkový jazyk, záporné krútenie hlavou, záporná mimika, záporný posunok, irónia.

K marginálním výkladům ve staročeské Bibli kladrubské

Kateřina Voleková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

První překlad staročeské bible se snažil zprostředkovat čtenáři obsah biblického textu co nejsrozumitelněji. Jedním z prostředků bylo objasňování nejasných míst či výrazů vysvětlivkami, které byly vkládány přímo do biblického textu. Na výzkum textových vysvětlivek v první redakci navazujeme průzkumem nebiblických výkladů v Bibli kladrubské. Ta reprezentuje tzv. třetí redakci staročeského překladu, která se vyznačuje doslovným překladem latinské Vulgáty a která přesouvá nevulgátní komentáře z vlastního biblického textu do marginálií.

Bible kladrubská je mladší opis třetiredakční bible z roku 1471, který je uložen v Národní knihovně pod signaturou XVII A 29. Pergamenový rukopis napsal jediný písař a nákladné iluminace indikují, že si opis dal pořídit příslušník majetnější šlechty. Rukopis obsahuje celkem 202 marginálních vysvětlivek, 4 marginální alternativní překlady a 15 marginálních korektur. Na okraji se převážně v novozákonní části objevují též pozdější přípisky mladší rukou, které označují perikopy liturgických čtení.

Vysvětlující komentáře na okrajích rukopisu Bible kladrubské se objevují oproti první redakci celkově v nižším počtu a jen v některých biblických knihách. Nejhojněji jsou vysvětlivky uvedeny v listech sv. Pavla a v čtyřech knihách Královských. Marginálie, které objasňují především exotické lexikum, metaforická vyjádření a nejasný kontext, rozdělujeme podle kritérií použitých pro první redakci na vysvětlivky propriální a apelativní. Mezi komentovaná propria z biblického textu patří jak jména místní a obyvatelská (např.: *Zajisté i Beroth* [in marg. *t. to město*] počteno jest BiblKladr 2 Rg 4,2), tak názvy pohanských model, nebeských hvězd a větrů (např.: *ješto patří k Affrikum a k Korum* [in marg. *Affrikus jest vietr ot boku polodnieho a Korus jest vietr ot boku pólnocnieho.*] BiblKladr Act 27,12).

U apelativních vysvětlivek tzv. překladově-interpretáčnických je do vlastního biblického textu přejat exotický výraz, který je buď hláskoslovně a morfologicky přizpůsoben češtině (např.: *vezmú břiemě dvú burduónv* [in marg. *t. hovád ješto se rodie z koně a u oslice*] z *země* BiblKladr 4 Rg 5,17), nebo je uveden jako citátové slovo (např.: *dřievie tynna* [in marg. *ješto nehnijí a jsú ku podobenství bielého trna okrúhlá*] BiblKladr 3 Rg 10,11), a na okraji se pak nachází vysvětlení těchto výrazů. Stejně jako v první redakci staročeského překladu bible se tento postup používá v případech pojmenování neznámých středomořských rostlin, zvířat a jiných exotických reálií spojených s židovskou kulturou a náboženstvím. K obsahu sdělení se vyjadřují vysvětlivky významově-interpretáč-

ní, které napomáhají čtenáři k pochopení smyslu textu a nabízejí jeho možnou interpretaci (např.: *Přilož archu boží* [in marg. t. *porad' se s pánem, máme li jíti k boji čili nic*] BiblKladr 1 Rg 14,18).

První úplný překlad bible z poloviny 14. století pracoval s nejdůležitějšími biblickými výkladovými příručkami, mezi které patří dvě příručky vzniklé ve Francii: *Glossa ordinaria* z přelomu 11. a 12. století z okruhu Anselma z Laonu a *Postilla litteralis* francouzského teologa a exegety Mikuláše z Lyry z 1. poloviny 14. století. Překladatel třetí redakce pracoval zřejmě jak s předcházejícími českými překlady, tak s latinskými příručkami a oba tyto prameny můžeme zařadit mezi zdroje marginálních vysvětlivek ve třetí redakci staročeského překladu. Hlavním pramenem mu byla Lyrova *Postilla litteralis*, která je u několika vysvětlivek označena jako „výklad“ (např.: *opilá* [in marg. *To jest jako die výklad: Což jest prvé hřešil z hlúposti jako opilý nemaje rozumu, hřešil by ze zlosti kochaje se v ní jako žieznivý v nápoji.*] BiblKladr Dt 29,19; *qui prius peccabat ex ignorantia sicut ebrius, per assuefactionem acquirit habitum viciorum. Et sic tunc peccat ex certa malicia, in quo delectatur sicut ebrius sitiens in potu* Lyra). V některých vysvětlivkách se Bible kladrubská shoduje s první redakcí (např.: *Však budeš li dobře činiti, vezmeš* [in marg. t. *odplatu*] BiblKladr Gn 4,7; *Učinís-li dobře, vezmeš (točíš odplatu)* BiblOl). Prokazatelně alespoň jistá část vysvětlivek třetí redakce je však nově čerpána z latinské Lyrovy *Postilly*, neboť doslovně odpovídají jeho výkladu a v předchozích redakcích tyto vysvětlivky nenacházíme (např.: *navrátie samú* [in marg. t. *sám dluh*] *hlavu* BiblKladr Nm 5,7; *id est ipsum debitum* Lyra).

Mezi prameny kromě Lyrovy *Postilly* patřil snad i latinský výkladový slovník *Mammotrectus*, který vykládá po sledu biblických knih obtížná slova biblického textu (např.: *perly k okrášlení efot a racionala* [in marg. t. *rúcha kněžská*] BiblKladr Ex 25,7; *Ephod et rationale vestes erant sacerdotales* Mammotrectus 1470), a snad i další díla, jejichž určení však patří mezi úkoly dalšího bádání.

Tento příspěvek vznikl za podpory grantového projektu na podporu excellence v základním výzkumu GA ČR č. P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

Z problematiky prekladuroprií v diele P. Pullmana *Jantárový d'alekoh'ad*

Alena Záborská

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

V štúdií sa venujeme porovnaniu anglického originálu a slovenského prekladu diela Philipa Pullmana *Jantárový d'alekoh'ad* s dôrazom na vlastné mená. Uvedenej téme sme sa už venovali v bakalárskej práci a v tomto príspevku chceme na vybraných vlastných menách poukázať na niektoré osobitosti prekladu proprií. Skúmané propriá sme excerpovali z originálu a následne ich rozdelili do jednotlivých skupín. Porovnali sme ich so slovenským prekladom a pokúsili sa podať kvalitnú slovotvornú a významovú analýzu vybraných názov. V niektorých prípadoch sme navrhli vlastné alternatívne prekladateľské riešenia.

K překladovým ekvivalentům latinského perfekta a imperfekta v Bibli olomoucké a Bibli kladrubské

Jana Zdeňková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Předmětem tohoto článku jsou ekvivalenty latinského perfekta a imperfekta ve dvou staročeských biblích obsahujících text odlišných redakcí biblického překladu: v Bibli olomoucké jde o překlad první redakce, Bible kladrubská má překlad třetí redakce. Uvedenou problematikou se zabýváme na materiále první kapitoly První knihy Královské.

V překladu latinského perfekta a imperfekta byly v Bibli olomoucké i Bibli kladrubské zjištěny v zásadě tytéž tendence: Jako ekvivalent latinského perfekta se uplatňuje hlavně složené préteritum, jako ekvivalent latinského imperfekta je poměrně pevně ustáleno staročeské imperfektum nedokonavých sloves. Aorist se jeví jako ustupující tvar; v uvedených překladech se užívají zejména tvary *vecě/vece* jako ekvivalenty latinských sloves uvozujících přímou řeč, jiné aoristové tvary jsou ve výrazné menšině.

V Bibli olomoucké je v rámci kapitoly, jíž jsme se zabývali, v překladu latinského perfekta a imperfekta pozorovatelná větší rozmanitost slovesných tvarů než v Bibli kladrubské – k překladu latinského perfekta jsou v Bibli olomoucké užívána též participia, k překladu latinského imperfekta je jednou užito složené préteritum. Bible kladrubská je v užívání překladových ekvivalentů vzhledem k latinské předloze přesnější a důslednější, variabilita užívaných tvarů je o něco menší.

Tento příspěvek vznikl s podporou projektu GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bází)*.

Typický Čech v obraze prototypu zvířete ve vnímání obyvatel Zakarpatské oblasti Ukrajiny (verbalizovaná metafora typického Čecha)

Renata Žiláková

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Výzkum prezentovaný v příspěvku byl realizován od května do srpna roku 2013 v celé Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Cílem výzkumu bylo vysledovat a popsat aktuální verbalizovanou kognitivní metaforu typického Čecha. Vycházeli jsme z předpokladu, že vnímání národních stereotypů je ovlivněno mnoha faktory, mezi něž patří například sociokulturní prostředí, tradice i jazyk obecně. Tyto jevy jsou spojovacími prvky mezi západní Ukrajinou a Českem. Jsou to oblasti, které po určitou dobu sdílely stejné státní hranice, mají velmi podobný jazyk i kulturní zvyklosti.

V Zakarpatské oblasti je období první republiky tradičně vnímáno velmi pozitivně. V druhé polovině 20. století pak bylo možné sledovat v Zakarpatí vysílání Československé televize, poslouchat Československý rozhlas či číst česky psané knihy, které byly v místních knihovnách ještě z dob předválečného Československa. Po roce 1989 se ovšem situace razantně změnila. Zakarpatští Ukrajinci dostali možnost vyjet za hranice bývalého Sovětského svazu. Často pak jejich cesta směřovala právě do Československa, později do samostatného Česka, kam dosud odjíždějí nejčastěji za prací, a realizují si tak dlouhou dobu tradované sny o vstřícné české společnosti. V českém prostředí ale nejsou pozitivně přijímáni, což může výrazně pozměnit lety udržovaný pozitivní obraz Čechů. Ukrajinci jsou dnes v České republice druhou nejpočetnější minoritou po Slovácích, proto je důležité sledovat vývoj jejich vnímání nás Čechů.

Průzkum proběhl formou dotazníkového šetření (120 respondentů ve věku od 17 do 50 let), v němž byla nejdříve nastolena otázka hledání stereotypu výběrem ze škály vlastností. Byl tak utvořen soubor typizovaných vlastností, k němuž byl dále hledán vhodný prototyp ve zvířecí říši.

Na základě souboru vlastností respondenti vytvořili skupinu subjektivních heterostereotypů. S takto vytvořeným spektrem typizovaných vlastností pak porovnávali skupinu zvířat, z nichž vybírali typické nositele vybraných vlastností, vybírali tak prototypický obraz charakteru typického Čecha. Respondenti vybírali z nabídky. Mohli též volit vlastní představu.

Druhá část dotazníku zjišťovala, zda se respondenti orientují v českých národních autostereotypech. Byly vybrány tři autostereotypy, k nimž byly uměle vytvořeny vždy dvě další varianty. Respondenti měli za úkol vybrat z nabídky tři tvrzení (autostereotypů) ten, který podle nich nejvíce odpovídá prototypu Čecha.

24 % dotazovaných z věkové kategorie 17 – 23 let označilo shodně nejčastěji jako prototyp zvířete *lva a holubici*. *Lev*, jenž se nachází ve znaku České republiky, symbolizuje na jedné straně rozvážnost, klidnou sílu a velkorysost na druhé straně pak agresivitu. *Holubice* se zdá být přesným opakem *lva*. V charakteristice se ovšem objevoval shodný rys, a to klidná rozvaha. *Holubice* se objevila též také jako symbol míru (mírumilovná). Další uvedené charakteristiky *holubice* byly například čistota, důvěřivost, mírnost a dobrota. Pojítkem mezi prototypem *lva* a *holubice* může být tedy klidná rozvaha, mírumilovnost, majestátnost a z toho vyplývající předpoklad dobrého rozhodování.

20 % respondentů označilo jako prototyp Čecha *medvěda* na základě charakteristik, jako je rozumnost, síla a klidná rozvaha, tedy velmi podobné charakteristiky jako v případě *lva*. *Medvěd* byl preferován jako druhý prototyp na druhé pozici, tedy následoval za *lvem* či *holubici*.

16 % dotazovaných uvedlo jako prototyp *psa*. *Pes* se vyskytoval nejčastěji na třetí pozici, a to za *lvem (holubici)* a *medvědem*. *Psovi* byla znovu přisouzena charakteristika klidného zvířete, znovu se tedy opakuje vlastnost, která je nejvíce akcentována. Další charakteristikou je přátelskost. Na základě nejčastějšího zastoupení bychom tedy mohli vytvořit stupnici prototypů zvířat, jaká nejvíce podle Zakarpatců ve věkovém rozmezí 17 až 23 let charakterizují typického Čecha. Na prvním místě stojí *lev* a *holubice* následování *medvědem* a *psem*.

Výsledky dotazování respondentů ve věkové skupině 35 až 50 let byly jednoznačnější než ve skupině předchozí.

60 % respondentů odpovědělo, že zvířecím prototypem typického Čecha je *lev*. Důvody zůstávají totožné jako v předchozí skupině. *Lev* je silný, velkorysý a rozvážný. Na druhé pozici se vyskytoval výhradně *medvěd* s 20 % zastoupením, pro něhož je nejtypičtější konotací síla. Třetí pozice byla ale od předchozí skupiny odlišná. Na třetí pozici ve skupině respondentů mezi 35 – 50 lety se nejčastěji vyskytovala s 15 % *husa*, s níž byla spojena konotace bohatství.

Na základě provedeného dotazníkového šetření lze říci, že prototypem a metaforou typického Čecha na Zakarpatské Ukrajině je *lev*, jenž vyvolává konotace síly, klidu, rozvahy, ale také agrese. Druhé místo pak zaujímá *medvěd* s podobnými konotacemi, v nichž je akcentován rys klidné síly a je potlačen rys lenosti. Třetí místo pak v procentním součtu zaujímá *holubice* konotující mírumilovnost, důvěřivost a krásu. Téměř všechny uvedené konotace jsou pozitivní. Negativní charakteristiky jsou zastoupeny rysem agresivity a uzavřenosti vzhledem k okolí.

Frazém *zlaté české ručičky* vyjadřuje jeden ze základních autostereotypů Čechů, a to šikovnost prezentovanou prostřednictvím tělesnosti. První nabídka frazému se proto týkala právě tělesnosti. Z ní 75 % respondentů vybralo variantu *zlatá česká srdíčka*. Ve 20 % pak respondenti volili slovní spojení *zlaté české hlavičky* symbolizující chytrost a moudrost. Na základě jednoho užívaného frazému a dvou vymyšlených ad hoc slovních spojení lze říci, že obraz výjimečnosti češtví je v mysli Ukrajinců reprezentován jinými metaforami a tedy jinými zkušenostmi.

Slovní spojení *co Čech to muzikant* tvrdí, že každý Čech má hudební nadání, tedy ovládá dobře hudební nástroj či zpěv. Další nabízené pseudostereotypy byly *co Čech to malíř* a *co Čech to spisovatel*, které přisuzovaly Čechům další tvůrčí dovednosti, výtvarné a umělecké nadání. Čechům je přisuzováno v 64 % nadání psát. Zakarpatci tedy nejčastěji volili variantu *co Čech to spisovatel*. 26 % respondentů uvedlo, že Češi mají hudební nadání, a určili jako národní heterostereotyp *co Čech to muzikant*. 10 % dotazovaných nakonec označilo variantu *co Čech to spisovatel*.

Jediným autostereotypem, který většina respondentů identifikovala správně, byl frazém *co je české, to je hezké*. V další nabídce byla slovní spojení *co je české, to je fajn* a *co je české, to je velké*. 62 % dotazovaných vybralo frazém *co je české, to je hezké*. 22 % pak *co je české, to je velké* a 16 % zvolilo *co je české, to je fajn*.

Srovnáme-li heterostereotypy Zakarpatských Ukrajinců a autostereotypy Čechů, dojdeme k závěru, že Češi sami sebe vnímají mnohem přísněji, než je vidí druhé národy. Zároveň se pohled na sebe sama a pohled zvenčí výrazně liší. Podle Čechů samých Čechům nejméně odpovídají vlastnosti jako je vznešenost, výbojnost, aktivita a zodpovědnost, což jsou na druhé straně vlastnosti reprezentované prototypem Iva. Naopak Češi si přisuzují vlastnosti, jako jsou závislost, chytráctví a podezřívavost, což jsou konotace reprezentované prototypem lišky, jež se sice v dotaznících objevila ale ve velmi malé míře. Přes existující problémy tak lze říci, že Ukrajinci ze Zakarpatské oblasti vnímají Čechy stále velmi pozitivně.

Lexikální analýza a intertextovost. Na příkladu pramenů *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan

Štěpán Šimek

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, v. v. i.,
Praha

Príspevek ukazuje na konkrétním prípade, že analýza lexikální stránky textu může přinášet i zajímavé informace o vzájemných vztazích mezi texty, o vztazích intertextových. Pokud je analyzovaným textem text staré literární památky, může poskytnout rozbor slovní zásoby i poznatky obecně historické a kulturní.

Východiskem pro příspěvek je představení konkrétního výsledku analýzy lexika staročeské kroniky *Martimiani* (dále MartKron), zvl. výsledek rozboru skupiny německých přejímek; staročeský text totiž vznikl (nejspíše na počátku 15. století) překladem kroniky štrasburského kanovníka Jakoba Twingera von Königshofen, což reflektuje mj. i množství přejatých slov. Mezi nimi se vyskytuje i substantivum doložené v rukopisech a prvotisku MartKron ve formách **forštat* (jak ukazujeme v článku, tato dochovaná forma je nenáležitá) / *forštrejd* / *forštejt*, mající etymologické východisko v německém *vorstrit* a znamenající ‚zahájení boje, právo prvního útoku v bitvě‘. V rámci staročeské slovní zásoby se jedná o slovo periferní, ojedinele doložené právě jen v MartKron.

Slovo *forštejt* téhož významu se vyskytuje i ve střední češtině. Doloženo je opět pouze ojedinele, a to v *Kronice české* Václava Hájka z Libočan (vydána 1541). Na základě této lexikální paralely, komparace textu Hájkovy kroniky se staročeským textem MartKron a ostatními dobovými historiografickými texty, jež popisují události, v nichž se zkoumaný lexém u V. Hájka vyskytuje, a jež mohly být Hájkovou předlohou, dospíváme k závěru, že MartKron byla nepochybně jedním z důležitých Hájkových zdrojů. Z formální podoby slova a s přihlédnutím k mimojazykovým okolnostem usuzujeme, že V. Hájek čerpal z prvotisku.

Tato skutečnost dosud nebyla v odborné literatuře zachycena ani popsána.

Príspevek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálovýchází)*.

VARIA XXIII

**Zborník abstraktov z XXIII. kolokvia mladých jazykovedcov
(Modra-Harmónia, 20. – 22. 11. 2013)**

Editori: Katarína Gajdošová, Peter Gregorík
Rozsah: 74 strán

Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV
Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty
Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
2020

ISBN 978-80-971690-6-0

9 788097 169053